

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Huno Rätsep

**EESTI KEELE AJALOOLINE
MORFOLOOGIA**

I

TARTU 1982

11
2426
TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Eesti keele kateeder

Huno Rätsep

EESTI KEELE AJALOOLINE
MORFOLOOGIA

I

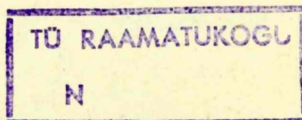
Õpivahend eesti filoloogia osakonna
üliõpilastele

Teine, parandatud ja täiendatud trükk

TARTU 1982

Kinnitatud filoloogiateaduskonna
nõukogus 7. detsembril 1981.a.

© Tartu Riiklik Ülikool, 1977

© Tartu Riiklik Ülikool, 1982, muudatustega

S a a t e k s

Eesti keele ajaloolise morfoloogia kursus moodustab teise osa eesti keele ajaloolise grammatika kursusest. Ta järgneb eesti keele ajaloolise foneetika ehk häälikuloo kursusele.

Eesti keele ajaloolise morfoloogia kursuse ülesandeks on anda eesti keele grammatilise ehituse kujunemise üldkäsitlus võrdlev-ajaloolisest vaatekohast, pidades eriti silmas eesti kirjakeele vormistiku ja selle normide kujunemist. Ainestik on jagatud peatükkidesse peamiselt grammatiliste kategooriate järgi. Iga olulise kategooriaalse vormi või muu grammatikanähtuse puhul püütakse vastata järgmistele küsimustele.

1. Kus kõnealune vormielement esineb tänapäeva eesti keeles?

2. Missugune on olnud selle elemendi varasem kuju, eriti hilises läänemeresoome algkeeles? Missugustes sugulaskeeltes on sellel elemendil vasteid? Millal ja kuidas see element tekkis?

3. Mis kujul ja mis ajast alates esineb mainitud vorm või vormielement eesti varasemas kirjakeeles ja grammatika-

4. Missugused on kõnealuse vormi või elemendi peamised variandid eesti murretes, missuguse murde vormile toetub kirjakeelne vorm? Kuidas need murdevariandid on tekkinud?

5. Missuguseid iseloomulikke jooni leiame vormi tähenduses? Kuidas see tähendus on kujunenud?

Neid küsimusi on soovitatav silmas pidada õpimaterjali omandamisel.

Käesolev väljaanne on mõeldud õpivahendiks eesti filoloogia üliõpilastele. Eeldatakse, et loengutel on võimalik esitada lisamaterjali, seletusi, kommentaare. Murdenähtuste leviku skeemid on üldjoonelised ja mõeldud õppimise hõlbustamiseks. Nad ei taotle levila fikseerimisel murrakulist täpsust.

I. VARASEMATEST TÜVETUUPIDEST JA NENDE REKONSTRUEERIMISEST

Eesti keele grammatikais kõneldakse kolme liiki tüvedest, kuigi sellist kolmikjaotust tavaliselt nõnda esile ei tõsteta.

Kõigepealt on tüvi see sõnaosa, mis jääb järele siis, kui sõnavormist eraldatakse muutelõpp. Näiteks: laudade-le, ilusai-le, kirjutasi-n, tuli-n. Sel juhul me räägime mitmusetüvest, i-mitmuse tüvest, minevikutüvest, impersonaalitüvest jne. Niisugune tüvede eristamine toimub sõna piirides, eri tüved ei moodusta uusi sõnu. Nime neile tüvedele pole ametlikult antud. Soome keele grammatikas nimetatakse neid alivartalot. Meie võiksime neid nimetada a l l t ü v e d e k s ehk g r a m m a t i l i s t e k s t ü v e d e k s.

Järgmine tüveliid on s õ n a t ü v i. Sõnatüve saame siis, kui eraldame sõnavormist kõik tunnused ja lõpud, kuid jätame eraldamata tuletusliited. Näiteks: lauda-dele, ilusa-lle, kirjuta-sin, turusta-takse. Sõnatüved on sõnade aluseks. Ühel sõnal võib olla mitu sõnatüve varianti.

Kolmas tüveliid on l i h t t ü v i. Lihttüve saame siis, kui sõnavormist eraldame nii tunnused, lõpud kui ka tuletusliited. Näiteks: lauda-dele, ilu-saile, kirju-tasin, туру-statakse. Tuletamata sõnadel ehk lihtsõnadel on sõnatüvi ja lihttüvi samased või sarnased. Samas tähenduses on kasutatud vahel ka terminit j u u r ehk s õ n a j u u r. See nimetus on siiski enam kodunenud indo-euroopa keeleteaduses.

Vastavalt tüvede lõpphäälikute laadile jagatakse sõnatüved k o n s o n a n t - ja v o k a a l t ü v e d e k s. Vokaaltüved lõpevad mingi vokaaliga. Eesti kirja-keeles ja mõnes murdeski on vokaalide esinemusel tüve lõpul kitsendusi, näiteks saavad o, ä, ö, ü esineda üksnes ühesilbiliste tüvede lõpul (erandiks on muidugi hilislaenud).

Kõige vanemad on a-, ä-, e-tüved, mis esialgu olid lihttüved. Konsonanttüved lõpevad mingi konsonandiga.

Konsonant- ja vokaaltüvede eristamine oli läänemeresoome algkeeles grammatilise tähendusega. Vastavalt nende tüvede olemasolule jagunesid kõik muutuvad sõnad kaheks rühmaks: ühevüvelisteks sõnadeks ja kahetüvelisteks sõnadeks.

Ü h e t ü v e l i s e d s õ n a d on niisugused sõnad, mille vormide moodustamisel kasutati sõnatüvena ainult vokaaltüve, s.o. tunnused või lõpud liitusid ainult vokaalile. K a h e t ü v e l i s e d on sõnad, mille vormide moodustamisel kasutati nii vokaal- kui ka konsonanttüve, s.o. tunnused või lõpud liitusid teatud tingimustel vokaalile, teatud tingimustel konsonandile. Niisuguseid sõnu, mille puhul oleks kasutatud ainult konsonanttüvesid, läänemeresoome algkeeles ei esinenud.

Konsonant- ja vokaaltüvede eristamine oli sündinud juba kunagi läänemeresoome-volga algkeele ajal sel teel, et vokaaltüvedest tekkisid sisekao läbi konsonanttüved. Viimasel ajal on avaldatud arvamust, et osa vokaaltüvesid (e-tüved) kujunesid konsonanttüvedest siirdehääliku e lisanemisel.

Sõnade jagunemine ühetüvelisteks ja kahetüvelisteks on soome keele grammatikas tänini säilinud. Eesti keele ehituses on see iseärasus aegade jooksul kaotsi läinud. Esialgsed vahekorrad on muutunud vokaalikadude ja analoogiamoodustiste tõttu. Võrreldagu näiteks and-ma (konsonanttüveline) < *anta-mahen (vokaaltüveline), kaste (vokaaltüveline) < *kastek (konsonanttüveline), ase-t (vokaaltüveline) < *asen-ta (konsonanttüveline). Seepärast ei saa tänapäeva eesti keele kirjeldamisel aluseks võtta sõnade ühe- ja kahetüvelisust.

Kahetüvelised sõnad jagunesid ajalooliselt arengult kahte rühma: t a v a l i s e d k a h e t ü v e l i s e d sõnad ja k o n t r a h e e r u n u d k a h e t ü v e l i s e d sõnad. Kontraheerunud kahetüvelistel sõnadel on vokaaltüvi spirandi kao tõttu ühe silbi võrra

lühenenud, näiteks: *hakkadan > hakkan, *lürkädämähän > lürkama, *kastejellen > kastele, *hõnehessa > hõnes, *surnudeksi > surnuks.

Enamik lihttüvesid oli läänemeresoome algkeeles kahe- silbilised ja lõppes a-, ä-, e- või e-ga. i-, o-, u-, ü-ga lõppevad kahe- silbilised tüved on tuletusliitega sõnatüved või laentüved. Kolmesilbilised sõnatüved olid samuti tuletusliitega sõnatüved või hilised laentüved.

Esialgu olid läänemeresoome algkeeles ühesilbilised ainult mõned tüved, peamiselt pronoomenitüved. Hilisemas algkeeles on ühesilbilisi tüvesid juba tunduvalt rohkem. Võrdlemine lapi ja muude kaugemate sugulaskeeltega osutab, et enamik ühesilbilisi tüvesid läheb tagasi kas kahe- silbilistele vokaaltüvedele või ühesilbilistele konsonanttüvedele, mis olid vahelduses vokaaltüvedega. Nendes tüvedes on pikk vokaal tekkinud η-i, ī-i, ṽ kao tõttu. Näiteks: jää < *jāne, pea < *pā < *pānā ~ *pāne, pii < *piṽe, püü < *pūne, vöö < *vūnā; kee- < *keṽ-, küü < *kūj, tee < *teṽ, öö < *ūje; kuu < *kuv, luu < *luv või *luṽ, löö- < *lev-, suu < *suv, söö- < *sev-, töö < *tev. Kõik siin rekonstrueeritud vormid on hilise läänemeresoome algkeele vormidest tunduvalt vanemad, seepärast käesolevas kursuses rekonstrueerimisel neid esitada ei tule.

Tüvede rekonstrueerimine. Varasemate vormide rekonstrueerimisel on väga oluline tüve õige rekonstrueerimine. Rekonstrueerija peab alati teadma, missuguse tüveliiigiga läänemeresoome algkeeles on vastava vormi puhul tegemist. Tuleb muidugi silmas pidada, et me võime rekonstrueerida ainult selliseid algkeele vorme, mis seal ikkagi esineda võisid. Seega ei saa algkeele rekonstruktsioone anda hilistele laensõnadele ega hilistuletistele.

Rekonstrueerimisel on kasulik algul rekonstrueerida tüvi, siis lisada sellele tunnused ja lõpud varasemal kujul ning alles seejärel jälgida nähtusi, mis hõlmavad kogu sõnavormi (astmevaheldust, vokaalharmooniat jne.).

Asudes mingit sõnavormi rekonstrueerima tuleb määrata, kas sõna oli läänemeresoome algkeeles ühetüveline või kahe-

tüveline. Selleks peab rekonstrueerija teadma, missugused tänapäeva keele sõnad olid varem ühetüvelised ja missugused kahetüvelised. Kasulik on lähtuda järgmistest andmetest.

Kunagised kahetüvelised noomenid kuuluvad praegu II käändkonna meri-erandrühma, III käändkonna kõne-tüüpikonda, IV käändkonna õnnetu-, kuningas-, ase-, kolmas-tüüpi, V käändkonda, VI käändkonna II alaliiki, VII käändkonda. Kõik muud noomenirühmad on olnud ühetüvelised.

Kunagised kahetüvelised verbid kuuluvad praegu II pöördkonna tulema-tüüpikonda, IV pöördkonda. Lisaks kuuluvad siia III pöördkonnast erandverbid nägema ja tegema. Erandliku kahetüvelisusega on meil tegemist murdma-tüüpikonnas, kus konsonanttüveline on ainult impersonaal. Pole veel täiesti selge, kas kahetüvelisus selles tüüpikonnas on hiline või küllaltki vana nähtus. Kõik muud verbirühmad on olnud ühetüvelised.

Kui sõna osutub kahetüveliseks ajaloolisest aspektist, siis tuleb määrata, kas ta on olnud tavaline või kontraheerunud kahetüveline sõna.

Kunagised kontraheerunud kahetüvelised noomenid kuuluvad III käändkonna kõne-tüüpikonda, IV käändkonna kuningas-tüüpikonda, VII käändkonna mõte-, hammas-tüüpikonda. Peale nende on kontraheerunud nud-partitsiibid (mis varem käändusid) ja veel mõned üksiksõnad (neitsi, õlu). Kõik muud kahetüvelised noomenid on olnud tavalised kahetüvelised noomenid.

Kontraheerunud kahetüvelised verbid kuuluvad praegu enamasti IV pöördkonna hakkama-tüüpikonda, mõned verbid ka II pöördkonna elama-tüüpikonda. Kõik muud kahetüvelised verbid on olnud tavalised kahetüvelised verbid.

Järgmisena on rekonstrueerijal tarvis teada, kas rekonstrueeritav vorm oli konsonanttüveline või vokaaltüveline. Ühetüvelistel sõnadel olid kõik vormid vokaaltüvelised. Kahetüvelistel noomenitel olid konsonanttüvelised singulari partitiiv, pluraali genitiiv (teatud murretes) ja mõnedes tüüpides singulari nominatiiv. Näiteks: *kõl-tä, *hammas-ta,

*länt-tä; *käl-δen, *hambas-ten, *vart-ten, *kastek-ten;
 *hambas, *hõneh, *kastek, *asgn, *surnut, *neitsüt. VI
 käändkonna II alaliigis ja II käändkonna meri-erandühmas
 on singulari nominatiiv olnud vokaaltüveline. Näiteks:
 *kēli, *ūsi, *varsi < *varti.

Kõik muud noomenivormid on olnud vokaaltüvelised.

Kahetüvelistel verbidel olid konsonanttüvelised da-in-
 finitiiv (koos des-vormiga), nud-partitsiip, kogu imperso-
 naal, kõik imperatiivivormid, välja arvatud singulari 2.
 pööre. Näiteks: *hakkat-tak, *lendel-täk, *men-δäk; *hak-
kat-nut, *lendel-nüt, *men-nüt; *hakkat-taksen, *leiδel-
täksen, *men-δäksen; *hakkat-kohen, *lendel-kädet, *men-ko-
het, aga *hakkaδa-k, *lentele-k, *mene-k.

Kõik muud verbivormid on vokaaltüvelised.

Vajalikud on veel lisaandmed kontraheerunud kahetüve-
 liste sõnade vokaaltüvede ehituse kohta. Kontraheerunud sõ-
 nade on teatavasti spirandi kao tagajärjel vokaaltüvest
 silp kadunud. Rekonstrueerimisel tuleb see silp taastada.
 Noomenite puhul võis see silp olla kolmesugune:

- <u>ha</u> -	- <u>he</u> -	- <u>he</u> -	-	<u>s</u> -noomenite ja denominaalsete <u>e</u> -noomenite puhul;
- <u>ye</u>	- <u>ye</u> -		-	deverbaalsete <u>e</u> -noomenite puhul;
- <u>de</u> -	- <u>de</u> -		-	<u>nud</u> -partitsiipide ja mõnede erand- sõnade puhul.

Näiteks: *hampa-ha-, *kirve-he-, *hõne-he-; *kaste-ye-,
 *heitte-ye-; *surnu-de-, *neitsü-de-, *olu-de-.

Verbide puhul on selleks silbiks alati -da, -ä-. Näi-
 teks: *hakka-da-, *lukkä-ä-.

II. ARVUKATEGOORIA

Arvukategooria on ses mõttes huvitav grammatiline kategooria, et ta on oma olemuselt konkreetne, ta osutab otsestelt tegelikkuse faktidele. Eesti keeles nagu üldse enamikus Euroopa keeltes eristatakse praegu ainult kaht arvu: a i n s u s t e. s i n g u l a r i ja m i t m u s t e. p l u u r a l i t. Teisiti öeldes: eesti keeles antakse grammatiliste vahendite abil edasi ainult ühe ja mitme vastandlikkust ehk opositsiooni. On olemas keeli, kus sellist grammatilist opositsiooni polegi ja järelikult puudub seal ka arvukategooria. Neis keeltes selgub objektide hulk vajaduse korral alles kontekstist.

Paljudes keeltes esineb k a k s u s ehk d u a a l. See arvuvorm on olnud nii uurali algkeeles kui ka indoeuroopa algkeeles, ent ta levila on mõlemas keelkonnas hiljem tunduvalt kitsenenud. Duaal kuulus kindlasti ka soome-ugri algkeele deklinatsiooni ja konjugatsiooni, kuid võrreldes pluraaliga oli duaal hoopis piiratuma levikuga. Duaal on hakanud soome-ugri keeltes võrdlemisi varakult taanduma. Praegu on duaal kõige täielikumalt säilinud handi ja mansi keeles. Lapi keeles esineb duaal praegu personaalpronoomenis ja substantiivide possessiivses deklinatsioonis (possessiivsufikseis), kuid tavalises (mittepossessiivses) käänamises see arvuvorm puudub. Muudest soome-ugri keeltest on duaal kadunud. Duaal on olemas ka samojeedi keeltes, kuid mõnedes neist on ta nii puudulik, et tegelikult kasutatakse ainult nominatiivi. E. Itkonen on arvanud, et duaal eksisteeris veel varases läänemeresoome algkeeles ja oli lähedane lapi keele duaalile. Hiljem olevat duaalitunnusest saanud mitmusetunnus või verbi 3. pöörde lõpp. Läänemeresoome duaali kunagisteks jälgedeks on peetud peamiselt possessiivsufikseis esinevat n-elementi (*-nsen > -nsa). Peale

selle esindavat vanu duaalitiivesid personaalpronoomenite genitiivid minu ja sinu.

Mitmust saab tänapäeva eesti kirjakeeles moodustada t-(d-)tunnuse, e-tunnuse ja i-tunnuse abil. Neile lisanduvad varem keeles olnud k-tunnus ja murretes praegugi kasutusel olevad a- ja se-(si-) tunnused. Järgnevas käsitleme neid mitmusevorme üksikhaaval lähemalt.

1. i-mitmus.

Tänapäeva eesti keeles on i-mitmuslikud

a) genitiivvormid kõigi, mõlemi;

b) partitiivvormid (jalgu, lehti, käsi, mune, neid jne.);

c) eelmistele toetuv nn. päris i-mitmus, s.o. käändevormid illatiivist alates (põõsais, jalule, valgeiks, hambaita);

d) mõned adverbid ja abisõnad (kui, nii jne.).

i-mitmus kujunes selgeks mitmuseparadigmaks hiljemalt varases läänemeresoome algkeeles, ent tema alged ulatuvad tagasi juba uurali algkeelee perioodi. Uurali algkeeles oli nähtavasti i-tuletusliide, mis siis veel polnud mitmuse tunnuse. -i on pluraalitunnus praegu läänemeresoome keeltes ja lapi keeles. Lapi keeles on mitmuse genitiiv i-lõpuline ja miski ei osuta, et selle järel oleks kunagi olnud -n.

Kõige levinum on arvamus, et -i oli esialgu possessiivsete adjektiivide liide, millel oli juba varakult kalduvus muutuda mitmusetunnuseks. Sellele viitab ungari keeles possessiivsufiksitate ees esinev pluraalitunnus -i (näit. keze-i-m 'minu känd') ja ka samojeedi keelte noomenite deklinatsioonis kohatav mitmuslik -i. Esialgu omanikku tähistanud i-liiteline adjektiiv paigutus noomeni paradigmasse ja omandas mitmuse genitiivi funktsioonid. Sellele viitavad eesti keeles veel i-genitiivsed esikomponendid liitsõnades sepikoda, tapitall, vakuraamat (<*vakkoi-), kannupoiss, jaluts (< jaluts), kõrvirätt 'pearätt' (Trm), silmirätt 'surnu näörätik', sepipaja, tapimaja jne. Selliseid liitsõ-

nu on ka teistes läänemeresoome keeltes, näit. sm huhtikuu, lehmikarja, jalkopää, leipivarras, aitovieri, sikolätti, karjoihiha jt. Teisel seisukohal on olnud P. Alvre, kes peab neid esikomponente i-deminutiividest pärinevaks.

i-lõpuline mitmuse genitiiv sai varases läänemeresoome algkeeles mitmuse obliikvakäänete aluseks ja selle kaudu hakati i-d käsutama mitmuse tunnuseks. Kui hiljem välja kujunes De-genitiiv, hakkas i-mitmus toetuma i-partitiivile.

Mõned uurijad (D. Bubrich, P. Alvre) on arvamusel, et mitmuse tunnus -i kujunes alles varases läänemeresoome algkeeles. Nad ühendavad i-tunnuse kohta ja kollektiivi osutava sufiksiga -ja, -jä, mis käändelõppude konsonantse liitumise korral muutus i-ks. See liide esines algul pronoomenitüvedes ja sai mitmuse tunnuseks nende uurijate arvates just mitmuse 1. ja 2. isiku personaalpronoomeniks *mejä, *tejä.

i-tunnuse liitumisel türevokaalile tekkis diftong või pikk vokaal, mille edasine areng toimus eri türevokaalide korral erinevalt. Vaadeldgem neid muutusi natuke lähemalt kahesilbiliste tüvede puhul.

a) -a + i > ai > i, kui tüve esimeses, pikas silbis oli o või u. Näiteks *nurkkai -> nurkki-; *kohtai -> kohti-. ai muutumine i-ks toimus juba varakult läänemeresoome algkeeles.

b) -a + i > ai > ei > e, kui esimeses, lühikeses silbis oli o või u. Näiteks *munai -> *munei -> mune-; *kotai -> *kotei -> kode-. Muutus ai > ei toimus juba varases läänemeresoome algkeeles.

c) -a + i > ai > oi > o > u, kui esimeses silbis ei ole u-d ega o-d. Näiteks *kalai -> *kaloi -> kalo -> kalu-; *jalkai -> *jalkoi -> jalko -> jalku-; *litnai -> *litnoi -> linno -> linnu-. Muutus ai > oi toimus varases läänemeresoome algkeeles.

d) -e + i > ei > i. Näiteks *lehtei -> lehti-; *kortei -> *korti -> korsi -> kerzi-; *kätei -> *käti -> käsi-. ei > i toimus juba väga vara, ilmselt varases läänemeresoome algkeeles.

e) $-i + i \rightarrow \bar{i} \rightarrow i$. Seegi muutus oli väga varane. Nii sündinud häälikuseaduslikku mitmusetüve ilmselt ei kasutatud, sest see langes kokku ainsusetüvega. Selle asemel hakati kasutama analoogilisi a- ja e-tüvesid. Näiteks *kotti- > *kotti- || ko'ta-, ko'tte-;

f) $-o + i \rightarrow oi \rightarrow o \rightarrow u$. Ka siin langes mitmusetüvi kokku ainsusetüvega ja kasutusele on tulnud analoogilised a- ja e-tüved. Näiteks *verkkoi- > *verkko- > *verkku- || verka-, verke-.

g) $-u + i \rightarrow ui \rightarrow u$. Siingi langes mitmusetüvi kokku ainsusetüvega ja tarvitama hakati analoogilisi a-, e-tüvesid. Näiteks *lintui- > *lintu- || linDe-, linDa-.

h) $-\bar{a} + i \rightarrow \bar{ai} \rightarrow ei \rightarrow i$. Diftong kadus tüve lõpult väga varakult. Näiteks *härkäi- > *härkei- > *härki- > härGi-; *külmäi- > *külmei- > külmi-.

i) $-\bar{u} + i \rightarrow \bar{ui} \rightarrow i$. Siin on taas kokkulangemine ainsusega ja tarvitusele on tulnud analoogilised a- ja e-lised mitmusetüved. Näiteks *mäntüi- > *mänti- || mähDe-, mähDa-; *süntüi- > *sünti- || sühDe-, sühDa-.

Kolme- ja enamasilbiliste a-tüvede puhul $a + i \rightarrow ai \rightarrow i$. Näiteks *matalai- > *matali- > maDali-; *korkeđai- > *korkeđi- > kerGei-. Mõned eesti murded osutavad ka muutusele $ai \rightarrow oi \rightarrow o \rightarrow u$ ja pole selge, kas on tegemist häälikuseadusliku või analoogilise muutusega.

Vanemas kirjakeeles. Vanemas põhjaeesti kirjakeeles oli i-mitmus küllaltki levinud, kuid juba taanduv nähtus, mis loovutas järk-järgult leviala de-mitmusele. XVIII sajandi kirjakeeles kohtame i-mitmuse vorme juba tunduvalt harvemini. Mõned näited i-mitmuse esinemise kohta vanemas kirjakeeles.

Müller: ... kudt vx Kanna vche kanā Poija neist Mun-
nest hauwub.

Stahl: ... eth meije Üllesawwame ommat rochket Kehdt
neile Waisille meije kah siddes.

Hornung: ... kui meie andeks anname meie Wöglaisille.
1715. a. uus testament: ... neist pühhist Ewangelis-
tist ning Apostlist on ülleskirjutud.

A.Th. Helle: ... kui tulleb soe püwa paiste paasto aial, siis hakkab toito sama leppa ja pao urwest ja angist aia äre...

i-mitmuse vormide moodustamise reegleid annab esmakordselt E. Ahrens oma grammatikas. Muuhulgas soovitab ta mõningaid äärmuslikke mitmusevorme, nagu hüris 'hürgades', seus 'sigades', rauus 'raudades'. Ta hoiatab kasutamast tugevaastmelisi i-mitmuse vorme (näit. jalgust, raudus), mis leiduvad J.W. Jannsenil ja L. Koidulal.

XIX saj. 70. aastail soovitas J. Hurt, kes ise pärines i-mitmuse alalt, ka kirjakeeles rohkem kasutada neid mitmusevorme. Seevastu M. Veske, kes toetus oma ettepanekutes tavaliselt põhjaeesti keskmurdele, ei soovitanud i-mitmust kirjakeeles laiemalt pruukida.

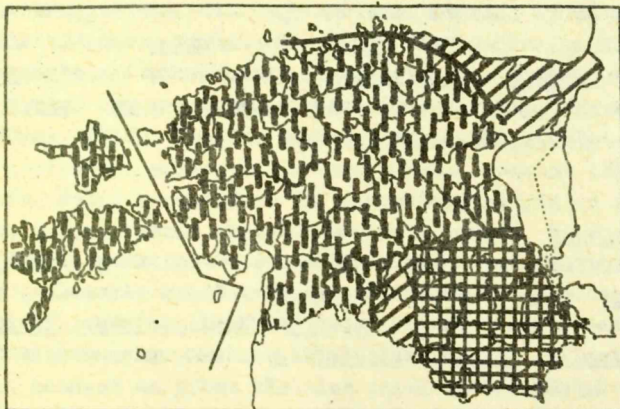
Möödunud sajandi lõpu juhtiv grammatik K.A. Hermann eelistas samuti de-mitmust, kuid arvas siiski, et kui keegi tõepoolest tahab i-mitmust tarvitada, siis tuleb seda teha nende sõnade puhul, millest on teada, et kogu eesti rahvas neid pruugib. K.A. Hermann annab ptikirjas juhiseid, kuidas i-mitmuse vorme moodustada, ja rõhutab eriti tüve nõrgastmelisust ning lähtumist partitiivitüvest.

XX sajandi alguskümnendel hakkasid i-mitmust tuluselt propageerima keeleuenduslased. Seejuures toetusid nad soome keelele ja lõunaeesti murretele. J.Aavik fikseeris konkreetsemad i-mitmuse moodustamise reeglid. Keeleuenduslaste ulatusliku propaganda tulemusena laienes selle mitmusevormistiku kasutamine kirjakeeles tunduvalt.

1953. a. ilmunud "Väikeses õigekeelsuse sõnaraamatus" piiratakse taas i-mitmusevormide moodustamise võimalusi. See oli tingitud peamiselt kahest asjaolust. Sõnaraamatu koostajad püüdsid välistada kirjakeelest lõunaeestilisi jooni ja otsustada i-mitmuse vormide kasutamise üle mitte tüüp-
haaval, vaid iga üksiksõna puhul eraldi. Sama suund ilmes ka 1960. a. ilmunud "Õigekeelsuse sõnaraamatus". Uues ÖS-is (1976) on i-mitmus normeeritud taas sõnatüüpide kaupa.

Murretes. i-mitmus on laialdasemalt käibel lõunaeesti murretes, eriti tartu ja võru murdes. Näiteid. Nõo: minä

nakkassi siš lehuiga mešsän käimä; Rõn: sišs ütelnuva ni-
 vizi neile inemizile; Ote: oi' Hišs suur keräserviga oinas;
 Plv: karest tettäs kišlat ka vil; Har: säppil es solè?
 taldu.

KAART NR.1. i-mitmuse levik.
 ■■■ väga sage; /// harvem; ■■■■ ainult
 kindlais vormi-
 des

Tartu murdes on i-mitmuse vormid tugevas astmes (vrd. vee: lan nakluGa, jalGun, nürile).

Mulgi murdes leidub i-mitmuslikke vorme palju piiratu-
 malt, eriti läänepoolseis murrakuis, sest mulgi alale on
 iseloomulik hoopis e-mitmus. Näiteid i-mitmuse kohta: Krk
 ei kurDà puil eGà mail: eDimen sâ irttel arakkil; Hls va-

nemppil; Pst eläjil, rõvikkist 'roigastest'; Trv lehist, larjgust, kindist, lambile, oBezile.

i-mitmuse vorme kohtame küllaltki sageli ka ranniku-murdes, ent iseloomulikumad on sellele murdele praegu (välja arvatud Kuu ja Vai) mitmusetüved, kus i- ja De-tunnus on kontamineerunud. Näiteid: Hlj latujail oli päevapalk; Vai süris laivos oli kokki ja viel štürt; Jõh lehmiDel.

Põhjaeesti murdealal on toimunud i- ja de-mitmuse funktsionaalne diferentseerumine: tavaline on de-mitmus, i-mitmus esineb ainult kindlatest sõnadest ja kindlais ühendeis. Näiteid: Juu lammus 'lambakarjas'; HJn minü päivil; Amb viitsust korv; üldised on käsil, parsil, marjule, seenile, sulil, kõigis paigus jne.

2. a-mitmus.

Tänapäeva eesti kirjakeeles ei ole mitmuse paradigma moodustamist a-tunnuse abil. a-mitmuslik tüvi esineb ainult mõnes üksiktuletises, nagu püksatu, ristakes, ristakuti, ristamisi, tükati, tükatine. a-mitmus on ennekõike ikkagi murdeline nähtus.

a-mitmust on ajalooliselt peetud i-mitmuse teisendiks. a-lisi mitmusevorme tuntakse mõnevõrra ka vadja keelealal (läänepoolseis külades) i-mitmuse paralleelvormidena.

a-mitmuse päritolu seletuskatseid on tehtud juba M. Veskest alates, kuid tavaliselt on need olnud keerulised ja hüpoteetilised. L. Kettunen ja L. Posti on arvanud, et a-mitmus ulatub läänemeresoome algkeelde ja lähtub oi-, gi-sõnade konsonanttüvelisest deklinatsioonist. E.A. Tunke-lo ja P. Ariste on püüdnud seevastu a-mitmust siduda a-tüveliste noomenite genitiivivormidega. Viimasena on a-mitmuse päritolu käsitletud P. Alvre (1964). Ta peab a-mitmuse tekkimist eesti keeles võrdlemisi hiliseks nähtuseks, kusjuures a-liste mitmusevormide lähtekohaks on tema arvates olnud võrgale-tüüpi vormid. Need olid esialgu ainsuslikud

(võrgole kujul), ent kalale /minema/ vormi eeskujul hakati kasutama ka võrgale /minema/ vormi. a-tüvedest said mitmu-
setüved ja see tunnus levis hiljem ka teistesse sõnatüüpi-
desse. Vadja keel olevat a-mitmuse eesti keelest laenanud.
P. Alvre seletuskatse pole samuti lünkadeta. See eeldab, et
väga kitsas hilistekkeline analoogiamuutus on levinud ula-
tuslikul alal saarte murdest võru murdeni.

Vanemas kirjakeeles. Üksikuid a-mitmuse kasutamise
juhte kohtame juba XVII sajandi kirjakeeles. Nii kasutab
H. Stahl sõnast patt adverbil patale 'pihile'. H. Gösekenil
on a-genitiivi vorm ühendis Raudkilpa kaas ehhitut. J. Hor-
nung esitab oma grammatikas a-partitiivivorme (Kirpa, Wir-
ka, Wörka, Põlda, Poissa, Märssa, Sulpa, Kulpa, Tähta). Esi-
mene a-pluurali esinemine laiemas mõttes (muudes käänetes)
on A. Th. Helle grammatikas (1732), kus a-partitiivi vormide
(ussa, krasa, kiwwa) kõrval tuuakse ka vormid kiwwast ehk
kiwwidest. a-mitmust kohtame mõnevõrra ka piiblitõlkes
(1739), näiteks: kallist kiwwast; langes ... toa treppast
mahha; tähtaks; ma lähän põllale.

Hilisemas kirjakeeles leidub peamiselt a-partitiivi
vorme, nendest on pikem käsitlus partitiivipeatükis.

Murretes. a-mitmus on eeskätt võru murdele iseloomu-
lik nähtus, mis vähemas ulatuses on levinud ka mujal eesti
keelealal. a-mitmuse levikut murretes on üksikasjalikumalt
jälgitud A. Univere (1955).

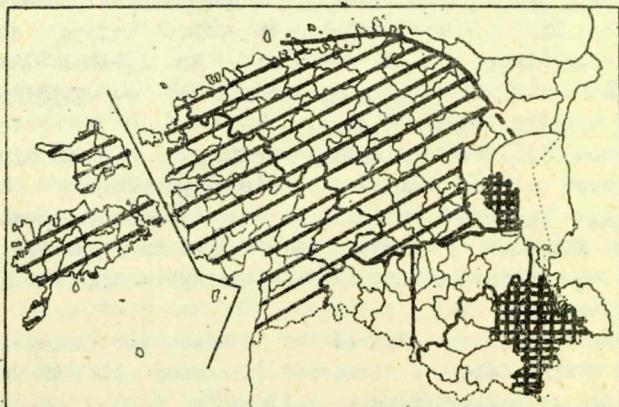
a-partitiiv esineb laialdaselt põhjaeesti keelealal
(kõige sagedamini Kodavere murrakus) ja lõunaeesti idamur-
rakuis. Lähemalt sellest vormist hiljem.

a-mitmust kasutatakse ennekõike lõunaeesti idamurraku-
tes, kõige ulatuslikumalt võru murdes. Näiteid: Röp juhta
perrä 'juttude järgi'; Vas pävavaŗjaga, jaŗvast; Se pippaga,
rũbli tũkkaga?, veŗgast 'võrkudeks', ilma veŗgalda?, liŗ-
nalaŗ 'lindudele', saŗgale, tikkast, poŗŗal, vokkast, talalt
'taludelt'; Lut pirdaga 'peergudega', puoŗalaŗ 'poistele'.

Kõllalt palju on kasutatud a-mitmust ka idamurde Koda-
vere murrakus. Näiteid: kiŗDaŗ suat', kiŗDaŗi 'põlveõndla-

teni', ajà arGàle 'tõuse jalule'; elì minù juŧtäl 'rääkis minuga', poēsàle 'poistele', puāràn 'paarides', puāràGa 'paarikaupa', plüksatta, nãis tohaš 'neist tohtudest', laš-saš 'laastudeks', minè unDàle 'mine huntidele, s.o. mine metsa'.

Teistes põhjääesti murretes leiame a-mitmuse vorme (peale a-partitiivi) ainult adverbidena. Nii on võrdlemisi üldlevinud adverbid võrgal, võrgale, võrgalt, põllal, põllale, põllalt. Muid näiteid: Trm killàle 'kildudeks', kuŧ-pàl 'muhklik'; Pil, Muh unDàle; JĴn koŧDàle 'valmis'.

KAART NR.2. a-mitmuse levik.

▣▣▣ paradigmaatiliselt; /// mõnedes adverbides

Saarte murdes pole a-partitiivi vormid levinud, kuid a-mitmuslikud adverbid on kasutusel. Näiteid: Krj vîDi pēDù toà tahà põllälale; Kaa püksatte, Khk kiuWà 'kiudude kaupa', Hi vörGäl 'vörgupüügil', põlläl 'põllul', tükka luGù 'tükikaupa', pani käeD rista.

a-mitmuse vorme leiame ka eesti rahvalauludest. Lääne-Eesti ja Kodavere rahvalauludes esineb üksikuid a-mitmuse vorme väliskohakäänetes (põllal, vörgal), näiteks: Mih Ma läksin põllal kündemaise. Kagu-Eesti (setu) rahvalauludes kohtame a-mitmuse vorme paljudes käänetes, näiteks: jutale, kirpaga, poisasta, tütrest, lastast 'laastudest', lätsi sis merde merestega / alla ma ativörkaga.

3. t-mitmus.

t-elemendist pärinev mitmusetunnus esineb tänapäeva eesti kirjakeeles d-na mitmuse nominatiivis (maad, sinised, need) ja verbide mitmuse 3. pöördes (said, toovad, hakkaksid) ning de-, te-na mitmuse genitiivis (maade, siniste, nende) ja teistes käänetes, alates illatiivist (maadele, sinistes, nendega).

-t oli nominatiivis mitmuse tunnuseks vähemalt läänemeresoome-volga ühisajal, s.o. ajal, kui ei olnud veel eristunud läänemeresoome keeled ja volga keeled. t-tunnusele leidub vasteid ka obi-ugri keeltes ja samojeedi keeltes. Permi ja ungari keelēs t-mitmus puudub. P. Ravila esitas 1938. a. hüpoteesi, et mitmuse tunnus -t oli kasutusel esialgu ainult öeldiseks oleva verbaalnoomeni lõpus. Sel ajal oleks siis tarvitatud lind lendavad tüüpi lauseid. Hiljem, kui kujunes aluse ja öeldise ühildumine, kandus t-tunnus öeldise lõpust aluse lõppu ja tekkisid linnud lendavad tüüpi laused. P. Ravila hüpotees toetub üksnes mari keele andmeile ja on mõeldav, et areng võis olla hoopis vastupidine. P. Hajdu on arvanud, et juba uurali algkeeles väljendas -t mitmust nii subjekti kui predikaadi juures, kuna -i esines noomeni obliikväänetes.

Juba läänemeresoome algkeeles levis t-tunnus nominatiivist genitiivi, mis oli esialgu i-lõpuline ja ilma n-ita. Selline siire toimus ainsuse genitiivi moodustamisviisi eeskujul. Sel viisil saadud ten-, Gen-lõppu käsitati mitmuse genitiivi tõelise lõpuna ja liideti kohati varasemale i-genitiivile, nii et saadi *maidēn-, *kalaidēn-tüüpi genitiivivorme.

t-tunnus levis genitiivist teistesse käänetesse alles põhjaeesti keeles, kusjuures de-partitiivi ei kujunenud üldse. Paradigmaatilise de-mitmuse tekkimise ja võidulepääsu peamiseks eelduseks oli -i-mitmuse vähene sobivus pärast küllaltki suuri häälikulisi ja morfoloogilisi nihkeid põhjaeesti keeles. de-tunnus oli mitmuse eristajana selgem ja ilmekam. Omapoolset mõju avaldas ka tekkimas olev komitatiiv, mis, kujunedes noomeni genitiivi ja postpositsiooni ühendusest, oli juba algupäralt de-mitmuslik. Samalaadne oli olukord ka liivi keeles, sealgi oli -i-mitmuse kõrvale sündinud de-mitmuslik komitatiiv ja viimase mõjul ning eeskujul de-mitmuslik daativ. Sellele toetudes on P. Alvre väitnud, et obliikvakäänete de-mitmus on tekkinud ainult üksi komitatiivi analoogial. See seisukoht ei ole leidnud üldist tunnustust, sest seda on raske kooskõlastada vanema kirja-keele andmetega.

Seoses üleminekuga de-mitmusele muutus ka deklinatsiooni aluskääne mitmuses: partitiivi kohale asus genitiiv. Ainsuse ja mitmuse aluskäanded ühtlustusid ja seegi ühtlustaotlus võis de-mitmuse levimisele kaasa aidata.

Alusvormide rekonstrueerimisel tuleb silmas pidada, et hilises läänemeresoome algkeeles olid t-mitmuslikud ainult nominatiiv ja genitiiv. Kõik muud käändevormid tuleb rekonstrueerida ikkagi i-mitmuslikena. Seega *isät, *isä-Gen, *isidä, *isissä, *isiltä, *isinä jne.

Vanemas kirjakeeles. Juba XVI sajandil oli põhjaeesti keeles hakanud maad võtma de-mitmus, s.o. de-tunnust kasutati nominatiivi ja genitiivi kõrval ka muude käänete mitmuse moodustamisel. XVI sajandi keelemälestistes see seik

veel ei ilmne. Seal esinevad üksnes de-mitmuslikud nominatiivi- ja genitiivivormid. Näiteid. Kullamaa käsikiri: meye wolkat; sz/e/ ellewet nick surnudt; meytte leybp; wedden ysande; nayszpte szees. Wanradt-Koell: /ne/ elewet; ryckat ninck /ö/nsat; ne sannat; meddy motlusten; /ne/ddy pattuden. Awerbachi tunnistus: Isandette ehen; kochtu Sundiate; Reijede artzte; ohma silmade kaen. (Selles tekstis on küll mõningaid lõunaeestilisi jooni, kuid mitmusevormid on põhjaeestilised.)

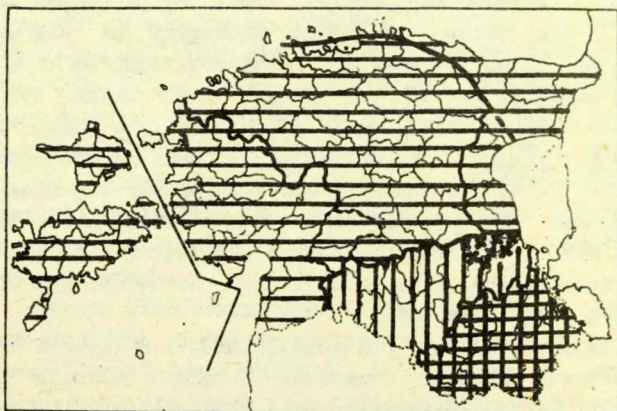
Erinevaid arvamusi on esitatud -t kohta mitmuse nominatiivi vormide lõpus XVI ja XVII sajandi tekstides. Mõned keeleteadlased on pidanud t-tähte t-hääliku vasteks ja väitnud, et kuni XVII sajandi 80-ndate aastateni oli põhjaeesti keeles mitmuse nominatiivi lõpul -t ja alles siis muutus t D-ks. Teised uurijad on arvamisel, et sel ajal kasutatud alamsaksa ortograafias anti sõnalõpuline meediaklusiil D edasi t, th, dt või d-ga. Seega muutus -t -D toimus tunduvalt varem ja vormid pattudt, vitgat tuleks lugeda pattud, vitgad. Viimane seisukoht näib olevat argumenteeritum. Me ei pea eeldama, et samaaegselt ortograafia korrastamisega XVII sajandi lõpul toimusid eesti keeles mitmesugused häälikumuutused. Oleks siiski õigem arvata, et ortograafiareformiga fikseeriti kirjas muutused, mis olid keeles juba varem toimunud.

XVI sajandil hakkas i-mitmus põhjaeesti keelealal taanduma. Halvasti tähendusi eristavate vormide (näiteks ka-lost, kuril, laust) asemele võeti selged ja ilmekad de-mitmuse vormid (näiteks kaladest, kurjadel, laudadest). XVII sajandil jääb i-mitmuse kasutamine vähemaks ka põhjaeesti kirjakeeles. Rohkem tarvitatakse de-mitmuse vorme. Näiteid: Mülleril Waystele, Inimestele; Stahlil errawallitzetuttelle; Hornungil: Temma Emma Uttel Sullastelle; siis on temma kogematta Waellastest mahha lastud. XVII sajandi kirjamehed kasutavad siiski vähe mitmusevorme obliikvähänetes. Nende asemel leiame mitmesuguseid kaassõnalisi üheneid.

Veelgi ilmsemaks saab de-mitmuse eelistamine XVIII sajandi alguse kirjakeeles. Näiteid de-mitmuse kasutamisest.

1715. a. uus testament: Agga Sodda-meestel olli se Nou; Lasteks; Koggodustele. A. Thor Hellel: pudel; innimestest; rindadest, lammastest. Piibel (1739): ja paistab akna trellidest läbi; linnadesse; pühhadelle.

Murretes. Kõigis põhjaeesti murretes on mitmuse nominatiivi lõpus -D. Võru murdes on praegu mitmuse nominatiivi lõpus -? (larüngaalklusil), tartu ja mulgi murdes on mitmuse nominatiiv tunnusetu. Mõned keeleteadlased on ka helnud, kas lõunaeesti murretes varemgi t-tunnus nominatiivi lõpus olemas oli.

Kaart nr.3. Mitmuse nominatiiv.

≡ -D; ||| ?; $\begin{matrix} \times \times \times \\ \times \times \times \end{matrix}$ -t

Lõunaeesti ja põhjaeesti murdeala piirimaal (Tartu-Maarja murrakus) leidub kohati mitmuse nominatiivi lõpus tunnus -t. Siin pole vana algupärane -t säilinud, vaid tegemist on hilistekkelise t-ga. Arvatakse, et põhjaeestiline -D tungis tartu murde põhjaossa, kus varem nominatiivis mitmusetunnus üldse puudus. Tartu murdes võib sõna lõpul esineda ainult -t (näiteks tulet), seepärast asendati murdele võrras leenisklusiil fortisklusiiliga. Paradigmaatiline de-mitmus on iseloomulik eelkõige põhjaeesti murretele, eriti aga keskmurdele, läänemurde lõunaosale ja saarte murdele (Ida-Saaremaale, Hiiumaale). Rannikumurdes on De-tunnus liitunud i-mitmuse tüvele ja nii tekkinud kontamineerunud mitmusevormid.

De-genitiivi levila on veelgi laiem. Sellest on juttu eraldi peatükis.

4. e-mitmus.

Tänapäeva eesti kirjakeeles on e-mitmus lubatud ainult kolmest sõnast. Need on jalg, silm, rind, näiteks omal jalgel, silme ees, rinde all.

e-mitmust peetakse t-mitmuse variantiks. Paradigmaatilise e-mitmuse aluseks oli ja on e-tüveline mitmuse genitiivi vorm. e-genitiiv tekkis jalg-tüüpi sõnades häälikuseaduslikult. ʃ-spirant kadus pika esimese silbi järel ja järgsilbi vokaalide koondumisel säilis e. Seega *jalkaʃen > jalGe, *silmäʃen > silme, *rintaʃen > rinde. Nagu näeme, on e-genitiivid selles sõnaderühmas reeglipärased.

Kui põhjaeesti murretes sai mitmuse moodustamise aluseks genitiiv, siis kujunes selle alusel e-genitiivi esinemisalal välja omaette paradigmaatiline e-mitmus. See mitmuselik pole enam häälikuseaduslik, vaid analoogiaüldistuslik.

e-mitmus ei ole suguluses i-mitmusega, vaid on t-mitmuse baasil arenenud mitmusevariant. i-mitmus on reeglipäraselt nõrgaastmeline, e-mitmus on aga alati tugevaastmelise tüvega.

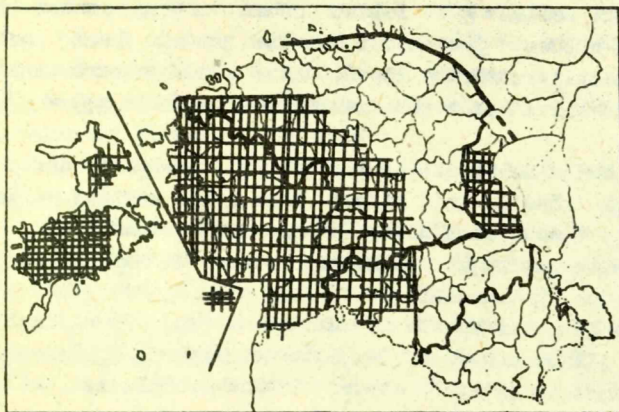
Vanemas kirjakeeles. e-lisi genitiivivorme esineb juba XVII sajandi alguse tekstides, näiteks Mülleril peywe kaes 'päevadega', Saaremaa käsikirjas nõddre usck 'nõtrade usk'. Sajandi lõpul on Hornungil e-list komitatiivi (Jal-gega).

XVIII sajandi kirjakeeles kohtame e-mitmust teisteski käänetes. e-mitmuslike vormide levimist soodustas asjaolu, et sajandi alguse juhtiv keelemees A. Thor Helle kasutab ja soovib rohkem lääne-eestilisi vorme. Näiteid XVIII sajandi alguse kirjakeelest. A. Thor Helle: poegest, ämnest; piibel (1739): ollen omma kergemet sõnud jalge peäle, poegest, poegele.

Hilisemas kirjakeeles leiame e-mitmuse vorme kohati üksikute kirjameeste töödes. XIX sajandi grammatikud ei soovita kirjakeeles kasutada e-mitmuse vorme. Alles 1923.a. kerkib e-mitmuse küsimus uuesti päevakorda, kui O. Loorits oma grammatikas hakkab propageerima e-genitiive ja e-mitmust üldse. Ta soovib paralleelselt de- ja i-mitmuse vormidega kasutusele võtta niisuguseid vorme, nagu vakkele, halbele, ränkele, kukkele, paëlele, petlikkele, kirjanikkele. Käesoleva sajandi 20-ndail aastail kasutatavad mõned mulgi murde alalt pärit kirjanikud oma töödes e-mitmuse vorme, kuid laiemalt need vormid kirjakeeles siiski ei levi. Ka keeleuundus ei pooldanud e-mitmust, sest need vormid langetavad kokku või on väga lähedased i-mitmuse vormidele ja e-genitiivivormid sarnanevad mitmuse partitiivi vormidega.

Murretes. e-mitmus on laiemalt levinud mulgi murdes ja läänemurdes. Peale selle kohtame e-mitmust mõnevõrra ka Lääne-Saaremaal, Kihnus, keskmurde lõunaosas ja idamurde mõnedes murrakutes.

Nagu kaardilt näeme, on e-mitmus eesti murretes eeskätt lääneline nähtus. Näiteid. Hls jalGel, jalGest, liñDel, liñDeG?; Krk villest 'villadest', lümel 'loomadel', pühä aiGel 'pühade aegadel', vičest; Trv latve pälè; Aud keikkei, poèGel; Lih ärGel, leñteGa, lauDest; Mus jalGeGa; Sjn lauDeGa, leñtest; Kod parmeGa.

KAART NR.4. e-mitmuse levik.

 e-mitmuse vormid on kasutusel.

5. k-mitmus.

Tänapäeva eesti kirjakeeles ei kohta me mitmuse tunnust -k, sest algupärane sõnalõpuline k on eesti keeles kadunud. Keeleajaloo andmetel võiksid lähtuda k-tunnuselisest mitmusest kirjakeeles pronoomenite me ja te nominatiivid ja verbide 1. ning 2. pöörde mitmusevormid, varasemas keeles vahest ka mõned possessiivsufiksiga vormid. P. Ariste arvates oli k-mitmuslik samuti lõunaeesti murrete mitmuse nominatiiv ja verbide mitmuse 3. pööre.

Mitmuse tunnuse -k olemasolu läänemeresoome algkeeles on tänini jäänud vaieldavaks. Läänemeresoome algkeele sõnalõpuline k on tänapäeva läänemeresoome keeltes enamasti kadunud. Jälgi sellest k-st leidub soome idamurrakutes ja eesti võru murdes. G-elementi kohtame praegu veel isuri keele possessiivsufiksiste lõpul, vadja idamurde verbivormide lõpul ja liivi keele personaalpronoomenis meG ~ mēG, teG ~ tēG.

-k on mitmuse tunnuseks praegu lapi keeles (näiteks lpN giečak 'käed'), kuid mitmed lapi keele uurijad väidavad, et see tunnus on sündinud varasemast t-tunnusest. -k on mitmuse tunnuseks mordva keele possessiivsufiksiseis ja verbivormides. k-tunnusele on tagasi viidud ka mõningaid mari keele ja permi keelte mitmuslikke vorme. Probleemaatiliseks on jäänud ungari keele mitmusetunnuse -k päritolu. Viimasel ajal on arvatud, et see tekkis võrdlemisi hilja kka-liitest.

Arvesse võttes eespool esitatud andmeid, on k-elementi pikka aega peetud soome-ugri algkeele mitmusetunnuseks, mis võis pärineda veelgi varasemast kogumit ja kollektiivi osutavast tuletusliitest -kk. Viimasest on lähtunud ka eesti keele vastava sufiksi -kku (näit. kuusik(ku), lepik(ku) jne.) põhiosa. Tänapäeval suhtuvad mitmed tuntud uurijad k-tunnuse soome-ugri algkeelsusesse kahtlevalt või eitavalt.

Arvatakse, et pronoomenivormid me ja te on pärit alusvormidest *mek, *tek. Sellele näikse viitavat liivi keele vastavad vormid, kus nende lõpul on -G, kui liivi vormid pole mitte hilised analoogiamoodustised.

Mitmuse 1. ja 2. pöörde verbivormid peaksid tagasi minema k-lõpulistele alusvormidele. Seega sāme < *sāmmek, tulette < *tulēttek, kus sõna lõpul olev -k on mitmusetunnus. Seda paistab tõendavat vadja keele idamurre, milles on praegugi sāmmaG 'saame' ja sättaG 'saate'. Kõik pole veel täiesti selge, sest G-element võis vadja idamurdesse laenuda isuri keele possessiivsufiksiste lõpust.

Pikka aega oli eesti keeleteaduses ainutunnustatud juba 1891. a. E.N. Setälä poolt esitatud seisukoht, et kuna-

gine sõnalõpuline t muutus võru murdes larüngaalklusilliks ʔ ja tartu ning mulgi murdes kadus. t säilis sõna lõpul ainult ainsuse teise pöörde lõpus (tulʔt, annat). L. Kettunen, kes jagas E.N. Setälä arvamust, seletab t säilimist verbivormis grammatiliste vormide eristamise taotlusega. t kao korral oleksid indikatiivi 2. pöörde vormid kokku langenud imperatiivi 2. pöörde vormidega.

Seega sõnalõpuline t kadus või muutus ʔ-ks lõunaeesti murretes järgmistel juhtudel:

a) mitmuse nominatiivis, näiteks *kanat > kana^ʔ, kana, *liõnat > lina^ʔ, lina;

b) verbide mitmuse 3. pöörde lõpus, kus ta oli samuti mitmusetunnus, näiteks *tulebat > tuleva^ʔ ~ tuleva, *tulit > tul'li^ʔ ~ tul'li ~ tul'li^ʔ ~ tul'li;

c) aktiivi mineviku partitsiibi lõpul, näiteks *tahanut > tahtnu^ʔ ~ tahtnu; *tulnut > tullu^ʔ ~ tullu;

d) ut-, üt-deminutiivides, näiteks *pēnūt > pēnū^ʔ 'peenike'; *olūt > elu^ʔ ~ olu^ʔ ~ elū 'õlu';

e) mõnedes muudes sõnades, näiteks *lounat > leūna^ʔ ~ leūna^ʔ.

On teada, et ka sõnalõpuline k muutus võru murdes larüngaalklusilliks ja tartu ning mulgi murdes kadus hoopis. Näiteks: *anõak > aṅna^ʔ ~ aṅna; *ei anõak > ei aṅna^ʔ, ei aṅna; *kastek > kaste^ʔ, kaste, kaste; *sämnek > sāme^ʔ, sāme, sāme.

1947. a. esitas P. Ariste lõunaeesti larüngaalklusiili kohta uue hüpoteesi, mis on sarnane J. Hurda poolt mõõdnud sajalõpulist seisukohaga. P. Ariste on veendunud, et kõigil eespool esitatud juhtudel, kus eeldatakse muutust t > ʔ, oli alusvormides sõna lõpul t asemel k ja seega tuleb rääkida hoopis k muutumisest ʔ-ks.

P. Ariste on seisukohal, et varem oli lõunaeesti murretes mitmuse nominatiivis ja verbide 3. pöörde lõpul mitmuse tunnus -k. Seega *kanak > kana^ʔ, kana; *liõnak > lina^ʔ, lina; *tulebak > tuleva^ʔ; *tulik > tul'li^ʔ.

Hiljem on lõunaeestilise k-elemendi suhtes siiski tõsist kahtlust avaldatud. Nii osutas J. Peegel, et setu rah-

valaulude andmeil on aktiivi mineviku partitsiibi tunnuseks olnud varem ikkagi *-nut ja mitte *-nuk, nagu arvas P. Ariste. Setu rahvalauludes esinevad sellised partitsiibi translatiivvormid nagu saanuvesse, saanuvas 'saanuks', milles y saab tagasi minna ainult ŷ-spirandile.

1975. a. said lõunaeesti larüngaalklusiili päritolu probleemi lahendamisüritused uut hoogu. T. Itkonen sidus larüngaalklusiili tekkimise konsonandi kahenemisega sõna-piiril. Seletus vajab tõestuseks laiemat ja täpsemat lisa-materjali.

Lõunaeesti murrete mitmusevormid tuleb praegustel andmetel tagasi viia t-tunnusega alusvormidele. k-mitmust võime praegu eeldada ainult pronoomenis me, te ja verbide mitmuse 1. ja 2. pöördes.

6. se-mitmus.

se-mitmuse vormiks tänapäeva eesti kirjakeeles on mõnede autorite poolt peetud sid-partitiivi (talusid, jõgesid), ent see pole üldine seisukoht.

se-mitmus esineb lõunaeesti murretes, eriti nominatiivis. Näiteid Nõo murrakust: keik mašsava paŷ'lù, rohù ja pinDeZe; kanà omàva šânDZe iluža, kirjuZe; toruZe tuleva paŷ'lù mašma. Üldiselt esineb nominatiivis tunnus -se ja obliikvakäänetes tunnus -si. Selline omapärane mitmus on levinud peamiselt kahesilbiliste noomenite puhul. J. Hurda järgi kasutati se-mitmust varem ka ühesilbilistest tüvedest ja muudest nendega analoogiliselt muutuvatest sõnadest. Oma doktoriväitekirjas (1886) on J. Hurt esitanud se-mitmuse terveid paradigmasid. Näiteks: majaZe?, majaZide, majaZid, majaZide, majaZin, majaZist, majaZille, majaZil, majaZilt, majaZis, majaZita, majaZini.

Sellele mitmusevormile leidub paralleel soome edelamurdeis, kus si-tunnust kasutatakse samuti enamasti kahesilbiliste tüvede korral. Näiteks: kukose(t) ~ kukkose 'kuked', kanàse(t), kanàZis, kanàZil, kanassi 'kanu'.

se-mitmus on tekkinud tõenäoliselt ne-liiteliste sõnade mitmusevormide alusel. Nende sõnade se-elementi hakati pidama mitmusetunnuseks ja kasutati seejärel muude sõnade mitmusevormide moodustamisel. J. Hurt väitis, et Ze-mitmus on vormilt deminutiivsubstantiivi vormistik, mille ne-lõpuline ainsus esineb veel praegu soome keeles.

1966. a. avaldas P. Alvre pikema uurimuse se-mitmuse kohta. Tema arvates on si-tunnus tekkinud metanalüütiliselt oi-, gi-tüvedes, millele omakorda tuginevad hilisemad üldistused. *hepoi-tüüpi vormist tuletati teise deminutiivliite abil *hepoinen (> hobune), mille mitmusevorme hakati märkamatuult kõrvutama *hepoi-sõna ainsusega. Nii tekkis *hepoi - *hepoinen segaparadigma. Sellest üldistati uus si- (se-)mitmuse tunnus kõigisse oi-noomeneisse ja sealt edasi teistesse tüüpidesse. P. Alvre seisukoht on jäänud ikkagi hüpoteesiks. Kindel on ainult see, et se-mitmus on kujunenud ne-deminutiivide mitmusevormide analoogial.

se-mitmus esineb lõunaeesti murdealal tartu ja võru murdes, eriti Kagu-Eestis. Ta on taanduv nähtus. Näiteid: Ote paDasiDe, reGesiDe, jgGesiDe; Krl ärrasist, meresiDe; San talusiDe, ärräZe, provväZe, preilliZe, sôZe, raBäZe, lamBaZe, kõrväZe, pûZe, kanaZe; Ráp auttoziDe, pal'losiDe.

se- (si-)mitmust kohtame ka eesti rahvalauludes, isegi neil murdealadel, kus tänapäeval seda mitmuseliiki ei tunta. Eriti rohkesti on selliseid mitmusevorme Saaremaa rahvalauludes, harvemini Kodavere ja Läänemaa rahvalauludes, näiteks õlgisista, sõrmisisse, silmisista, ärgesille, laevuseksi, laulusesta.

*

Mitmusetunnusena on läänemeresoome keeltes mõnikord leida ka n-i. n-tunnuse rudimente on nähtud läänemeresoome possessiivsufikseis ja mõnedes verbivormides. Osalt võib selline n olla varasem dualitunnus, osalt aga pärineda n-ilistest käändelõppudest. Eesti keeles n-tunnusest märgatavaid jälgi ei ole.

7. Ainsuse ja mitmuse kasutamise ajaloost.

On võimalik, et väga ammu, uurali algkeele varasel pe-rioodil, oli noomeneil täielik muutmine ainult singularis. Sellele näikse viitavat need juhud, kus singularivormiga tähistatakse mitut objekti.

Substantiiv on singularis arvsõnade järel. Selline pruuk esineb paljudes soome-ugri keeltes, näiteks e kolm poega, sm kolme poikaa, mr nel üðər 'neli tüdrukut', handi söt tan 'sada hobust', ung három fiú 'kolm poissi'.

Paaris kehaosade ja nendega seotud riietusesemete ni-metused on samuti ainsuses. Sedagi nähtust kohtame paljudes soome-ugri keeltes. Eesti keeles osutavad sellele niisugu-sed ühendid, nagu kingad on jalas, panen kingad jalga, võ-tan kindad käest, lähen jala, ma ei vaata selle peale hea silmaga, silma torkama. Kui taheti märkida selle paari üht liiget, siis kasutati paari märkiva sõnaga koos 'poolt' tä-hiastavat sõna. Nii näiteks sm käsipuoli 'ühekäeline', jal-kaupuoli 'ühe jalaga, ühejalgne', silmäpuoli 'ühesilmali-ne'; lp kiät-piälie 'üks käsi'; ung fél-szemmel 'ühe sil-maga' (sõna-sõnalt 'poole silmaga'). Ka eesti väljend ma pole sellest p o o l e k ö r v a g a g i kuulnud tõen-dab kaudselt, et ainsusevorm kōrvy tähendas väljendi sünni-ajal mõlemat kõrva.

Igivana on ainsuse kasutamine ka taimede, nende vil-jade, elusolendite nimetustes mitmuse tähenduses. Eesti kee-les näeme seda niisugustes väljendites nagu h e i n a niitma, k a l a püüdma, p o h l a l e minema, s e e n e l e minema.

Ainsust kasutatakse sellise omanduse märkimiseks, mi-da on paljudel omanikel igapäev üks. Niisugust ainsuse ka-sutamist kohtame näiteks eesti lauses sõdurid istusid ho-buste s e l j a s, vrd. sm sotamiehet istuivat hevosten selässä.

Seda laadi ainsuse kasutamise viise kohtame kõigis soome-ugri keeltes ja samojeedi keeltes. Need iseärasused

ainsuse tarvituses olid ilmselt omased juba soome-ugri algkeelele ja uurali algkeelele. Arvatakse, et need lähevad tagasi aega, kui oli olemas ainult üks arv, absoluutne numerus. Uurali keeltes on duaali- ja pluuralivorme kasutatud esialgu siis, kui on olnud kõnet mitmest isikust või määratud, individuaalsena mõistetud elusolendist.

Mitmust kasutatakse eesti keeles ainsuse asemel sage-li nende esemete märkimiseks, mis koosnevad kahest või enamast sümmeetrilisest osast (näiteks püksid, suitsed, päitsed, ohjad, pihid, tangid, käärid, prillid, kangaspuud jne.). Mitmusevormide sellise kasutamise lähtekohaks olid juhtumid, kus kaks või enam eset moodustasid terviku (näiteks sukad, püksid).

Ebakindlam on tänapäeva eesti keeles mitmuse kasutamine rahvakogunemiste nimetustes. Vrd. pulmad - pulm, matused - matus, võistlused - võistlus, talgutel - talgul jne. Mitmuse kasutamine sellistel juhtudel on iseloomulik ka indoeuroopa keeltele. Lähtekohaks on olnud ilmselt osavõtjate mitmus ja mitmepäevane kestvus (pulmad), mõnel korral ka kostitamisanannuste hulk.

III. KÄÄNDEKATEGOORIA

K ä ä n e ehk kaasus on grammatiline kategooria, mis on seotud eeskätt noomenitega. Käändevormid väljendavad sün-
taktilisi vahakordi lauses. Käänded jagatakse mõnikord kahe-
te tüüpi: abstraktsed käänded ja konkreetseid käänded. Abst-
raktsed ehk grammatilised käänded väljendavad subjekti, ob-
jekti, indirektset objekti e. kaudsihitist, adnominaalset
possessiivsust (genitiivsust), vahendit, kaasasolekut. Konk-
reetseid käänded väljendavad tegevuse toimumise kohta, suun-
da jne. Obliikvakääneteks nimetatakse kõiki muid käändeid
peale nominatiivi, eesti keeles ka käändeid illatiivist
alates.

Eesti kirjakeele grammatika eristab praegu 14 käänet.
Uldkeeleteaduse vaatekohalt on see hulk küllaltki suur.
Läänemeresoome keeled on kuulsad käänete rohkuse poolest.
Liivi keeles arvatakse olevat 8 käänet, vadja keeles 15 kää-
net, soome keeles 15 käänet, karjala keeles 13 käänet, isu-
ri keeles 12 käänet ja vepsa keeles 9 käänet.

Eesti keele käaneterikkus pole soome-ugri algkeele pä-
rand, vaid on hilisema arenemise tulemus. Eesti keele nel-
jateistkümnest käändest on 12 pärit vähemalt hilisest lää-
nemeresoome algkeelest, kuid ainult viis käänet läheb taga-
si soome-ugri algkeelde.

Enamikus soome-ugri keeltes on üle kümne käände, ai-
nult obi-ugri keeltes on käändeid vähem. Nii on lapi keeles
(sõltuvalt murdest) 8-9 käänet, mordva keeles 10-11 käänet,
mari keeles 11-13 käänet, komi keeles 16-18 käänet, udmur-
di keeles 14-15 käänet, mansi keeles 6 käänet ja handi kee-
les 3-8 käänet. Kõige kääneterikkam soome-ugri keel on un-
gari keel. Ungari keele suures kirjeldavas grammatikas on
eraldi esitatud 28 käänet.

Uurali algkeeles olid tõenäoliselt olemas mõned kään-

ded. Arvatakse, et juba siis oleks võinud eristada nominatiivi, genitiivi, akusatiivi, latiivi, lokatiivi ja separatiivi.

Soome-ugri algkeeles on rekonstrueeritud 8-9 erinevat käännet koos vastavate käändelõppudega. Need olid lõputa nominatiiv, n-lõpuline genitiiv, m-lõpuline akusatiiv, na- (nä-)lõpuline lokatiiv, t- (tt-)lõpuline lokatiiv, ta- (tä-) lõpuline separatiiv, k-lõpuline latiiv ja n-lõpuline latiiv. Kui me arvestame eraldi hiljem genitiiviga kokkulangenud akusatiivi, siis on sellest igivanast käändestikust tänapäeva eesti keelde jõudnud iseseisvana ainult viis käännet.

Seega on soome-ugri keeled hilisemas arengus pürginud käännetesüsteemi täiendamise ja ümberkujundamise suunas. Vanad käändelõpud on sageli kaotsi läinud, uusi lõppe on seda rohkem juurde soetatud.

Indoeuroopa keelkonnas on käännetesüsteemi areng kulgenud mõneti vastupidises suunas. Indoeuroopa algkeeles oli arvavatavasti 7 käännet (nominatiiv, akusatiiv, genitiiv, daativ, instrumentaal, lokatiiv ja ablatiiv). Hiljem on indoeuroopa deklinatsioon vaesunud, üha enam on levinud prepositsioonide kasutamine vahekordade väljendamisel. Seetõttu pole tänapäeva prantsuse keeles käänendeid, inglise ja rootsi keeles on 2 käännet, saksa keeles 4, vene keeles 6 ja üksnes leedu ning poola keeles on 7 käännet.

Nagu näeme, on soome-ugri keeled pikka aega arenenud suurema sünteetilisuse suunas, indoeuroopa keeled aga vastupidi suurema analüütilisuse suunas. See ei tähenda sugugi, nagu oleks koos sünteetilisuse kasvuga soome-ugri keelte grammatiline süsteem keerulisemaks muutunud. Soome-ugri keelte käänamine oli algusest peale suhteliselt lihtne. Kõik noomenid käändusid tavaliselt ühe tüübi järgi, s.o. neile kõigile lisati ühesugused käändelõpud. Ainult pronoomenite muutmises võis olla olulisi erinevusi. Käändelõpud on soome-ugri keeltes üldiselt samad nii singularis kui pluraalis.

Eesti keeles nagu mõnes muus läänemeresoome keeles on

ilmnenud teistsuguseid arengusuundi. Ilmneb mõnevõrra tendentsi asendada käändevorme kaassõnaliste vormidega või muude analüütiliste väljendusviisidega. Samuti on näha flektiivseid tunnusjooni: grammatilist informatsiooni on hakatud edasi andma tüve eri vormidega, teatud sõnadel puuduvad mitmes käändes käändelõpud. Seetõttu on eesti keele käänmissüsteem viimase tuhande aasta jooksul tunduvalt keerulisemaks muutunud.

Pidagem meeles: soome-ugri algkeelest on eesti keelde pärandunud lõputa nominatiiv, esialgse n-lõpu kaotanud genitiiv, na-lokatiiv (hilisem essiiv) vähemalt rannikumurdes, ta-separatiiv ja algselt m-iline akusatiiv, mis hiljem langes vormilt kokku genitiiviga. Samuti kuulub igivana pärandi hulka kohakäänete kolmeaspektilisus, s.t. see, et on olemas eri käänded kuhu-, kus- ja kust-vahekorra märkimiseks.

Eesti keele vanimad käändelõpud (soome-ugri algkeelest pärinevate käänete lõpud) on arenenud ilmselt derivatsioonisufiksitest. 1945. a. esitas Paavo Ravila seisukoha, et soome-ugri keelte vanimad käändelõpud pärinevad deiktilisest (osutavatest) tuletusliidetest. Seejärel toodi esile arvamus, et need ürgsed tuletusliited pärinevad omakorda osutava tähendusega pronoomenitüvedest.

Hiljem sündisid esialgsetest käändelõppudest (ka koos tuletusliidetega) liitkäändelõpud. Nii on saanud eesti keele sisekohakäänete ja väliskohakäänete lõpud. Veelgi hilisemal ajal on hakanud uusi käändelõppe kujunema tüvega tihedasti liituvatest postpositsioonidest. Sellist algupära on näiteks eesti komitatiivilõpp.

1. Nominatiiv.

Tänapäeva eesti keeles on nominatiiv lõputa. Mõnedes tüüpides on nominatiivivormid homonüümsed genitiivi- ja partitiivivormidega. Paljudel juhtudel on nominatiivivorm siiski teistest erineva tüvekujuga, näiteks nimi - nime, vanker - vankri, katus - katuse, tööline - töölise, jalg -

jala, lääs - lääne, hammas - hamba, mõte - mõtte, liige - liikme jne.

Nominatiivivormil pole lõppu ka teistes soome-ugri keeltes. Käändelõputa nominatiiv oli olemas juba uurali algkeeles. Lõputa nominatiiv on soome-ugri keeltele omaseid jooni. Paljudes indoeuroopa keeltes on seevastu nominatiiv kindla lõpuga.

Nominatiivivormile on võinud liituda arvutunnused ja possessiivsufiks. Tänapäeva eesti keeles on mitmuse nominatiivivormi lõpul mitmusetunnus -D. Lähemalt selle aja-loost vt. lk.17 ja 19.

Nominatiivi funktsioonide kujunemisest. Nominatiiv on olnud ennekõike subjekti, nominaalpredikaadi, objekti ja atribuudi kääne. Esiialgu kasutati nominatiivi teatud määral samades funktsioonides kui genitiivi ja akusatiivi. Erinevus oli nähtavasti selles, et genitiivi- ja akusatiivivormid tähistasid elus objekte, sel ajal kui nominatiivivormid osutasid elutuile objektidele. Lapi keeles väljendatakse veel praegugi elus omajat genitiiviga ja elutut omajat nominatiiviga.

Erilist tähelepanu väärivad need juhud, kus nominatiivi kasutatakse objektikäändena. Siin on koos mitmesugust päritolu nähtused. Kaugetest aegadest pärinevaks tuleb pida singulari nominatiivi kasutamist arvsõnalise objekti puhul (näiteks lauses ma ostsin kolm õuna). Kahtlemata on igivana ka nominatiivi kasutamine käskivas kõneviisis verbi objekti käändena (näiteks lauses too nuga kohe tagasi). See prouk on omane peale liivi keele kõigile läänemeresoome keeltele. Ka samojeedi keeltes on käskiva kõneviisi 1. ja 2. pöördes verbi objekt nominatiivis. Altai keeltes kasutatakse samuti nominatiivset objekti.

Lääne-Eesti murrakutes kasutatakse käskiva kõneviisi korral genitiivset objekti (näiteks lauses pane ukse kinni). See on aga küllalt hiline paikne muutus.

Eesti keeles esineb nominatiivne objekt ka impersonaalis verbi puhul. Selline tarvitus on hoopis teist algupära. Varem oli impersonaali asemel käibel personaalne passiiv.

Praegune objekt oli siis lause subjekt. Subjektina esinenud sõna säilitas oma nominatiivse vormi ka siis, kui passiivist oli saanud impersonaal ja senist subjekti oli hakatud tunnetama objektina.

Infiiniitsete verbivormide juures esinev nominatiivne objekt on hilistekkeline. Ta on kujunenud ilmselt mitmesuguste nihete tagajärjel sõnaliikides ja sõltuvustes.

Nominatiivivormi kasutati atribuudina juba soome-ugri algkeeles. Sel juhul tähistas atribuut materjali, määra, elusolendite sugu, asendit, otstarvet. Eesti keeles võib nominatiivne nimisõnaline täiend esineda üksnes liitsõna esikomponendina. Näiteks: kuldsõrmus, poisslaps.

Praegune absoluutne nominatiiv (näiteks lauses mees sammub, kepp käes) oli esialgu nominaallause subjekt. Nominaallausetes puudub öeldisverb. Seega tarind kepp käes ei tekkinud öeldisverbi ellipsi teel, vaid oli nominaallause, mida hakati hiljem kasutama parenteetilisel, s. o. viidi lausesse süntaktiliselt seostamata. Nominaallaused olid läänemeresoome algkeeles tavalised. Arvatakse, et tarinditüüp poiss tugev 'poiss on tugev' esindas algupärast nominaallauset. Hiljem üldistati sija koopulaverb nende lausete analoogial, kus subjektiks oli esimese või teise isiku pronoomen. Seega lause sina oled tugev eeskujul saadi lause poiss on tugev, kusjuures endisest predikaadist sai predikaativ.

2. Ainsuse genitiiv.

Tänapäeva eesti keeles puudub genitiivil käändelõpp. Seda käänet väljendab ainsuses teatava kujuga vokaaltüvi, mitmuses mitmusetüvi. Seetõttu langevad ainsuses teatud tüüpides vokaaltüvelised nominatiivi-, genitiivi- ja partitiivivormid kokku. Näiteks pesa, pesa, pesa; kivi, kivi, kivi. Sagedasem on nominatiivi- ja genitiivivormide kokkulangemine. Näiteks maa, maa; kõne, kõne; kõrge, kõrge. Selline identsus pole siiski üldine. Paljudes tüüpides on mitmesuguste häälikumuutuste tõttu välja kujunenud nende kään-

devormide flektiivset laadi sekundaarne eristus. Vrd. näiteks jõgi, jõe, jõge; sepp, sepa, seppa.

Varasem genitiivilõpp -n on tänapäeva eesti keeles säilinud ainult liitsõna maantee esikomponendi lõpul (vrd. maatee) ja mõnedes liitpärinimesedes (Soontaga, Soonpää).

Läänemeresoome algkeeles oli ainsuse genitiivi üldiseks lõpuks -n. Praegu on genitiivi -n säilinud soome, karjala ja vepsa keeles. Genitiivi lõpp on kadunud liivi, eesti ja vadja keeles ning mõnedes soome murretes.

Genitiivi on peetud vanaks käändeks. n-genitiiv on praegu olemas mõnedes lapi murretes, mordva ja mari keeles, kuid puudub permi ja ugri keeltes. Et n-genitiiv on arvata-vasti olemas ka samojeedi keeltes, siis on osa uurijaid viinud selle käände tagasi juba uurali algkeelde ja arvanud, et n-genitiiv on hiljem ugri ja permi keeltest kadunud.

Peetakse tõenäoliseks, et genitiiv ja instruktiiv, mille esialgseks lõpuks oli samuti -n, on lähtunud ühest ja samast vanast n-käandest. Arvatakse, et niisugune üldine n-kääne eksisteeris sel ajal, kui veel ei tehtud vahet verbi ja noomeni vahel. Hiljem, noomeni ja verbi piirjoonte selginedes, lahkes n-kääne kaheks, kusjuures noomenist sõltuvatest atribuutidest kujunesid genitiivivormid ja verbist sõltuvatest laienditest instruktiivivormid.

Genitiivilõpp -n on seoses samasuguse, possessiivseid adjektiive tuletava liitega. Mordva ja mari keeles ning lõunalapi murdes esinevad praegugi kõrvuti n-liitelised possessiivsed adjektiivid ja n-genitiiv. Vrd. md oõõn 'linna' - keveñ 'kivi (gen.)', kivine'; mr pun 'puu (gen.)', puine'.

Element -n oli algselt deiktiline pronoomenitiivi, millest kujunes tuletusliide ja seejärel käändelõpp.

Vanemas kirjakeeles. Genitiivi -n oli XIII sajandi eesti keeles veel säilinud. Seda tõendavad siis kirjapandud eesti kohanimed. Nii on Läti Henriku kroonikas sellised genitiivsed kohanimed, nagu Carethen (praegu Kareda), Hyempe = Hiiempää (genitiivi -n on asendatud labiaali ees m-iga), Sontagana = Soontagana. Taani hindamisraamatus (Liber Cen-

sus Daniae) kohtame kohanimesid Meintacus = Mäentaguse, Katenszape = Katinsaba 'kassisaba', Katinkylae = Katinkülä, Alentagh 'Alutaguse', Kipunkule (praegu Keoküla), Othenpan (praegu Ohepalu), Litnanas (praegu Linnaaluse).

Genitiivi -n püsis veel ka XIV ja XV sajandi eesti keeles. Tolleaegseis ürikuis leiduvad niisugused genitiivivorme sisaldavad kohanimed nagu Odempe (praegu Otepää; murdes ka öttemBa, öttemBä), Betengensar (<*petäjänsären, praegu Pädasaare).

Arvatakse, et XV sajandil hakkas sõnalõpulise n-i hääldus lõdvenema seal, kus n-il puudus otsene tähendust eristav funktsioon, ja pikapeale selline sõnalõpuline n kadus. Seega: *nainen > *naine, *haben | > *habe, *sēmen > sēme, *ennetton > *ennetto, *sohon > *soho, *tupahan > *tupaan > tuppa, *tēllen > tēle, *sōtihen > *sōdi. Genitiivi lõpul ja singulari 1. pöörde lõpul n esialgu siiski veel säilis, sest tal oli neis asendeis täita tähenduse eristamise ülesanne.

XVI sajandi algul, kohati vahest isegi varem, algas genitiivi n-i nõrgenemine. Sellega on ilmselt seletatav genitiivi kahesugune moodustamine XVI sajandi tekstides ja ürikutes. Nii on Kullamaa käsikirjas teme ayno pojan meddten ysande = temä aino pojan meden isändä. Siin on ridamisi 5 genitiivivormi, neist kahel on lõpul n. Ja Wanradtkoelli katekismuses on teman arma poyan = tema arma pojan, tema henese kaas = tema henese kaas, sen wymesen peywe kaas = sen viimesen päivä kaas. Tallinna Jaani kiriku seegi vakuraamatus on XVI sajandi algul kirja pandud n-ita genitiivivorme: owe ra = õue raha, ma ra = maa raha, karietze ra = karjetse raha.

XVII sajandi alguse eesti keeles oli genitiivi -n üldiselt kadunud. Erandi moodustasid ainult mõnede ühesilbiliste pronoomenite genitiivid (näiteks sen: Ach et sina sen Taiwa Katki kiszoxsit; ming- (-g on rõhutav liide): minckkaas meye Inimeszet same waiwatuth).

XVII sajandi algul kirjutatud G.Mülleri jutlustes leidub veel mõningaid muid n-ilisi genitiivivorme, nagu Pattu-

den (Pattuden andex andmene), Taiwasen (Taywasen Isza), Wymsen (Wymsen Peiwa), eyken (eyken Te), sömanaval. Neid genitiivseid sõnalühendeid on P. Ariste pidanud traditsioonipärasteks vormideks, mis G. Müller varasematest käsikirjadest muutmatault üle võttis.

Üksikutes trafaretsetes ühendites (söömanaeg, peninkoorem) püsis genitiivi lõpp kuni Forseliuse aabitsani. Tänapäeva eesti keeles on genitiivi -n säilinud vaid liitsõnas maantee ja mõnes kohanimes (Soontaga).

Eesti murretes. Kõigis eesti murretes on genitiivi lõpp -n kadunud. Lõunaeesti murretes kadus -n nähtavasti varem kui põhjaeesti murretes. Seepärast ei leiagi me XVII sajandi alguse lõunaeesti keele mälestistes mingeid n-ilisi genitiivivorme.

3. Mitmuse genitiiv.

Tänapäeva eesti kirjakeeles moodustatakse mitmuse genitiivi vormid mitmuse tunnuste -De, -te ja -e abil. Need tunnused liidetakse tavalisele vokaal- või konsonanttüvele (laeva-De, hammas-te).

Varases läänemeresoome algkeeles esines t-lise mitmuse nominatiivi kõrval i-line mitmuse genitiivivorm. Seega nominatiiv *kalat, genitiiv *kaloi. Mitmuse genitiivi vorm oli esialgu ilma n-lõputa. Seda seisukohta toetab lapi keel, kus mitmuse genitiivi lõpul on ainult -j ja varemgi pole n-lõppu olnud.

Niisugused i-lised genitiivivormid said varases läänemeresoome algkeeles mitmuseparadigma aluseks, neile toetudes moodustati teised mitmuse obliikvääänded. Nii kujunes i-liitest mitmusetunnus -i.

Hilise läänemeresoome algkeele läänepoolsetes murretes toimus oluline uuendus: *kaloi-tüüpi mitmuse genitiivi vormid asendati *kala^oden-tüüpi vormidega, mis olid loodud ainsuse nominatiivi ja genitiivi suhte analoogial. Näiteks kala : kalan = kalat : kala^oden. Mitmuse nominatiivi vormile liideti sidevokaali e vahendusel genitiivilõpp -n.

Lääneline *kaladēn-tüüp levis idapoolsetesse läänemesoome algkeele murretesse ja kontamineerus siin käibel oleva *kaloi-tüübiga uueks *kaloidēn-tüübiks. ēn-elementi oli hakatud pidama genitiivilõpuks ja see liideti i-lisele mitmusetüvele. Kas see kontaminatsiooniline mitmuse genitiiv tekkis läänemesoome algkeeles või hiljem, pole tänini selge. P. Alvre on pidanud *kaladēn- ja *kaloidēn-tüüpi genitiivivorme läänemesoome algkeele murdeerinevuseks, kahe eri ajal Läänemere äärde jõudnud asustuslaine oluliseks tunnuseks. Tema arvates saabusid Läänemere kallastele algul *kaladēn-tüüpi genitiive kasutavad läänemesoomlased, seejärel tulid teise asustuslAINENA *kaloidēn-tüüpi genitiivi kasutajad. Mitmed uurijad (M. Rapola, P. Ravila, H. Paunonen) on pidanud mitmusetüvelist *kaloidēn-tüüpi siiski algkeelest hilisemaks vorminähtuseks.

*kaladēn-tüüpi genitiividest on tulnud soome läänemurrete, põhjajaesti murrete ja liivi keele genitiivivormid. *kaloidēn-tüüp on olnud lähtekohaks soome idamurrete, karjala, vepsa, isuri, vadja, eesti rannikumurde ja lõunaeesti murrete mitmuse genitiivi vormidele.

Eesti kirjakeele mitmuse genitiivi vormid lähtuvad põhjajaesti murrete genitiivivormidest, s.o. *kaladēn-tüüpi vormidest. Et mitmuse tunnus -t varieerus sõltuvalt asendist ē-spirandiga, siis oli mitmuse genitiivi sufiksil kaks varianti (kui arvestada veel vokaalharmoniat, siis neli varianti): -ten (tēn), -ēn (-ēn). Tuleb silmas pidada, et klusiililine sufiks -ten liitus alati konsonanttüvele ja spirandiline sufiks -ēn vokaaltüvedele ning rõhulise silbi järel ka n-, r-, l-iga lõppevatele konsonanttüvedele. Seega üldpilt oli järgmine:

Vokaaltüvelised	Konsonanttüvelised
* <u>mādēn</u>	* <u>kēldēn</u> , * <u>sūrēn</u> , * <u>pēndēn</u>
* <u>jalkadēn</u> , * <u>kaladēn</u>	* <u>lastēn</u> , * <u>kätēn</u> , * <u>varitēn</u>
* <u>mataladēn</u> , * <u>valkedadēn</u>	* <u>kanōelēn</u> , * <u>kastēn</u> , * <u>lamβastēn</u>

Konsonanttüvelised genitiivivormid on iseloomulikud eeskätt eesti keelele ja soome läänemurretele. Idapoolsetes läänemeresoome keeltes kohtame konsonanttüveliste genitiivivormide asemel vokaaltüvelisi genitiivivorme.

Eesti kirjakeele mitmuse genitiivi sufiks on kujunenud häälikuseaduslikult järgmiselt.

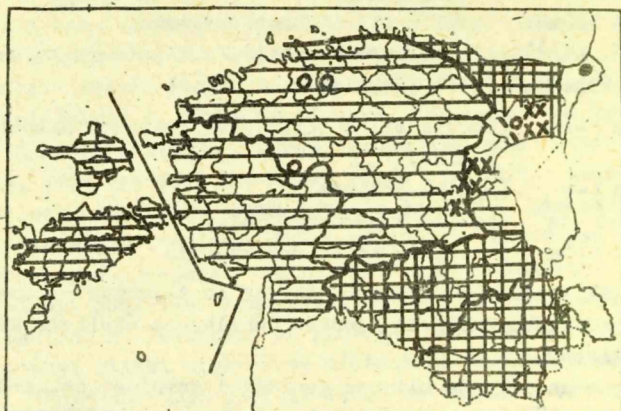
- den > -De (rõhuta silbi järel, kui esimene silp oli lühike)
- den > -e (muudel juhtudel)
- ten > -te (helitu konsonandi järel)
- ten > -De (helilise konsonandi järel)

Häälikuseaduslike arengute kõrval on toimunud mitmeid analoogiaarenguid, millele juhime tähelepanu üksikute tüüpide vaatluses.

Järgnevas jälgime mitmuse genitiivi vormide esinemust eesti keeles tüübiti, pidades silmas mõnevõrra ka murdevorme.

m a a -tüüp. Varasem vorm *māden pole andnud häälikuseaduslikke vorme. Kirjakeelsed māDe ja māDe on analoogivormid, mis on kujunenud kala-tüübi analoogial. Varasemast *maidēn-tüüpi vormist pärinevad häälikuseaduslikud maijē-tüüpi vormid eesti murretes.

Kirjakeelsed māDe-tüüpi vormid domineerivad põhjaeesti murretes. Häälikuseaduslikud maijē-tüüpi vormid on eriti omased lõunaeesti murretele, kuid neid esineb ka rannikumurdes ja idamurdes. Vähem levinud on analoogilised mättē-tüüpi vormid, need esinevad keskmurde lääneosas ja idamurde põhjaosas. Näiteks HJn mättē, püttē, Jür püttē; Rap püttē, mättē; Iis einamatte. Hiliseid kontaminatsioonilisi mitmuse genitiive, kus tte-tunnus on liitunud i-mitmuse tüvele, esineb idamurdes ja keskmurde idapoolseis murrakuis. Näiteks Iis puitte, luitte; Trm luitte; Pal puitte; Äks puitte. Rannikumurdest on registreeritud De-tunnuse ja i-mitmusliku tüve kontaminatsioonilisi genitiivivorme (päiDe).

KAART NR.5. ma-tüübi mitmuse genitiiv.

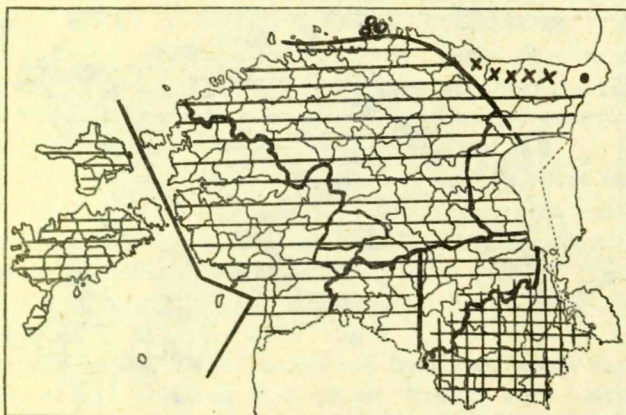
== mäDe, mäDe, xX maitte; ### maije;

○ mätte; ● maide;

k a l a -tüüp. Varasema vormi *kaladen häälikuseaduslikuks vasteks on praegu kalade, sest rõhuta silbi järel, kui esimene silp oli lühike, muutus δ meedia klusiiliks (D-ks). Seega *kaladen > kalade, *pesaden > pesade. Nagu näeme, esinevad kirjakeeles praegu häälikuseaduslikud vormid.

Sellised häälikuseaduslikud vormid on käibel kõigis põhjaeesti murretes ja nende levila ulatub mulgi murdesse ning tartu murde põhjaossa. i-mitmuse tüve ja De-tunnuse kontaminatsioonid esinevad rannikumurdes. Näiteks: Jõh vanuDe, senuDe, muniDe, kaluDe, sikuDe; Lüg linuDe, püüDe,

kanuDe, senuDe; VNg vanuDe, linuDe, muniDe. je-lõpulis
 genitiivivorme võime kohata üksnes Kuusalu mõnedes ranna-
 külades, näiteks Viinistu kaluje, pesije, külije, munije,
 sotaje.

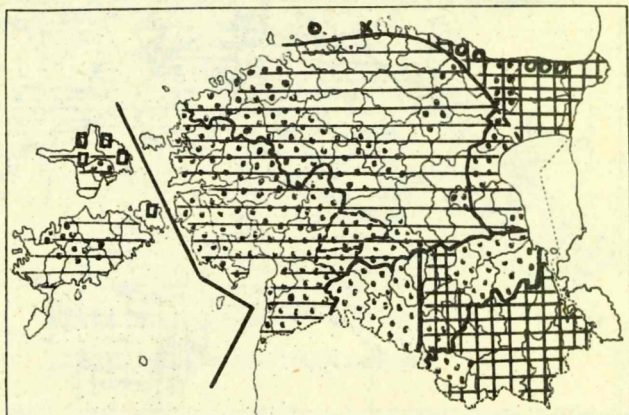

KAART NR.6. kala-tüübi mitmuse genitiiv.

≡ kalàDe; ## kallù, kallò; ○ kaluje;
 xxx kaluDe;
 • pesi

Alusvormist *kaloiden on lähtunud lõunaeestilised kallù-, kallò-tüüpi genitiivivormid. õ-spirant on kadunud ja säilinud on ainult i-mitmuse tüvi, kusjuures tüvekonsonant on gemineerunud. Sellised genitiivivormid on levinud võru murdes ja tartu murde lõunaosas. Näiteks: Rõu kallù, munnè, settù, jekki, uppè; Kam kivvè, kevù, settù, jekki. Samalaadilisi mitmuse genitiive on kirja pandud ka ranniku-

murde Vaivara murrakust. Ainsaks erinevuseks on, et tüvekonsonant ei ole gemineerunud. Näiteks: Vai pesi, upi, joki. Tartu murdest on kirja pandud ka jalusDe-tüüpi si- (se-) ja De-mitmuse kontaminatsioonivorme.

KAART NR.7. jalg-tüübi mitmuse genitiiv.

≡ jalGaDe; :::: jalGe; ### jalGu; ○ jalGuDe;
 jalàDe; ### jalGo; × jalkuje;
 □ silmdE

jalg-tüüp. Alusvormist *jalkaŕen on häälikuseaduslikult kujunenud genitiivivorm jalGe. ŕ-spirant kadus rõhuta silbi järel, kui esimene silp oli pikk. Seega *jalkaŕen > jalGe, *tähtaŕen > tähte. Häälikuseaduslikud vormid on kirjakeeles lubatud ainult kolmest sõnast (jalg, silm, rind). Kirjakeeles üldiselt levinud jalgade-tüüpi vormid on analoogilised, kusjuures eeskujuks on olnud kalade-tüüp.

Kirjakeeles käibel olevail analoogiavormidel on küllaltki lai murdetaust: tugevaastmelised jalGaDe-tüüpi genitiivvormid esinevad kõigis põhjaseesti murretes ja rannikumurdes. Nendega paralleelselt kohtame läänemurde kesk- ja lõunaosas, keskmurde lääneosas ja idamurde lõunaosas jaläDe-tüüpi vorme.

e-lised häälikuseaduslikud vormid on levinud läänemurdes, mulgi murdes ja keskmurde lääne- ja lõunaosas. Mulgi murde mõjuna ulatub e-line genitiiv tartu ja võru murde lääneossa. Niisuguse e-genitiivi baasil on mulgi ja läänemurdes ning tartu murde idaosas välja kujunenud omaette e-mitmuse paradigma.

Võru ja tartu murdele iseloomulikud jalGo-tüüpi mitmuse genitiivid pärinevad *jalkoiden-tüüpi alusvormidest. Seda laadi genitiivvormi kohtame ka rannikumurdes. Näiteks Vai patjo, lehti, nuijo ~ nuiji; Lüg sermi vahel, nurkki pal, jalGu pal, poiGi jüres, aisu vahel; Kuu räimi iest; VNg jalGu al.

Rannikumurdes on selles tüübis kasutusel muude variantide kõrval ka kontaminatsioonilised vormid, kus i-mitmuslikule tüvele on liidetud veel De-tunnus. Näiteks VNg silmiDe al, aisuDe, velGuDe, oksiDe.

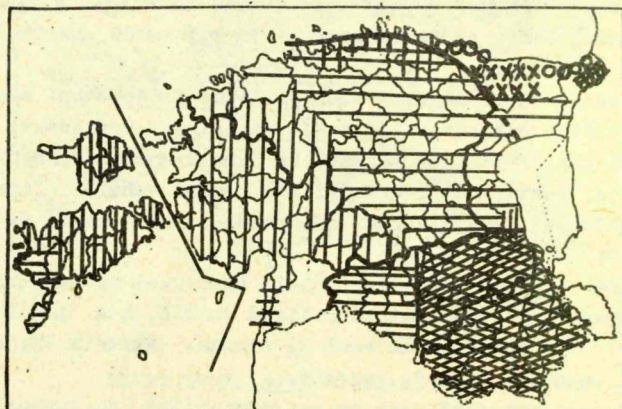
Kuusalu rannaküladele on registreeritud je-tunnuselisi genitiivvormi. Näiteks Viinistu jalkuje, silmije, rintuje, lintuje, poikije.

Saarte murde Pühalepa, Reigi ja Muhu murrakuis esineb selles tüübis omapäraseid mitmuse genitiive, milles De-tunnus liitub konsonanttüvele. Näiteks Phl lehmDe, silmDe, sörmDe; Rei söimDe, väinDe; Muh räimDe, metste. P. Ariste arvates on need vormid tekkinud keel-tüüpi sõnade analoogial.

h e i n-tüüp. Keeleajalooliselt kuuluvad hein-tüüpi sõnad eelmisse, jalg-tüüpi. Ka siin peaks alusvormist häälikuseaduslikult arenenud olema e-line genitiivvorm. *koi-raden > koere, *heinäden > heine, kuid selliseid vormi ei kohta.

Eesti kirjakeeles on selles tüübis 18 sõna puhul keh-

timas konsonanttüvelised genitiivvormid kaelte, naelte, nõelte, paelte, sõelte, heinte, kamta, seinte, õunte, kaerte, koerte, aiste, pükste, sekste, okste, otste, poiste, vitste. Vähem eelistatud on vokaaltüvelised vormid (kaelade jne.). Need vormid on kujunenud kahetüveliste sõnade konsonanttüveliste genitiivvormide eeskujul.

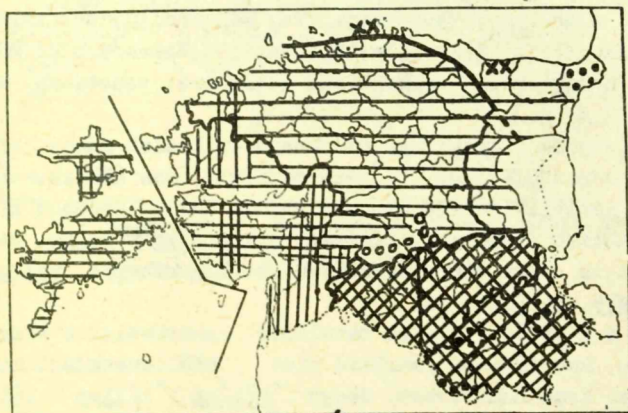
KAART NR.8. hein-tüübi mitmuse genitiiv.

≡ -tte(ein^õttè jt.); ● -u(hainu jt.),
 |||| -De (ein^õDè jt.); ○○○ -i;
 xxx einu^õe; ○○○○ einade
 xxy eini^õe;

Kirjakeelele omased analoogiavormid domineerivad põhj-jaeesti murretes, rannikumurde lääneosas ja mulgi murdes. Saarte ja läänemurdes on konsonanttüvelised De -tunnusega genitiivvormid (koerDe, einDe) üldiselt teisevärtelised, Hiiumaal kolmandavärtelised.

Võru ja tartu murdes on tarvitusel mitmuse partitiivi-
taolised genitiivvormid, mis on lähtunud *hainoien-tüüpi
alusvormidest. Näiteks Rõu poisse, naklu; Rõn koeri, naklu;
Räp poisse, naklo. Seda tüüpi genitiivvorme on kirja
pandud ka rannikumurde Vaivara murrakust (poissi, koeri).

Rannikumurde idaosast on registreeritud einaDe-tüüpi
analoogiavorme ja kontaminatsioonilisi einuDe-, eiinDe-tüü-
pi vorme.

KAART NR.9. madal-tüüpi mitmuse genitiiv.

=== maDalatte; *-iDe; xx* -je;
||| maDalaDe; -i; oo maDalDe

ma d a l -tüüp. Algkeele lähtevorm *matalaġen peaks
häälikuseaduslikult andma tänapäevavormi maDala, mis langeb
kokku ainsuse genitiivi vormiga ja pole seepärast kuskil ka-
sutusel. Kirjakeeles on normiks kaste-tüüpi analoogial sün-
dinud maDalatte-tüüpi genitiivvormid.

maDalatte-tüüpi analoogiavormid on iseloomulikud põh-
jaeesti murretele ja rannikumurdele. Läänemurdes on eelmise
kõrval rohkem levinud maDalaDe-tüüpi vormid.

Kõigis lõunaeesti murretes on käibel i- ja De-genitiivide kontaminatsioonist sündinud rämättide-tüüpi vormid. Võru murdes kohtame nende kõrval ka i-lisi genitiive: Kan ilosimBi; Rüp ilosamBi; Har rätseppi kätte, maDaleppi.

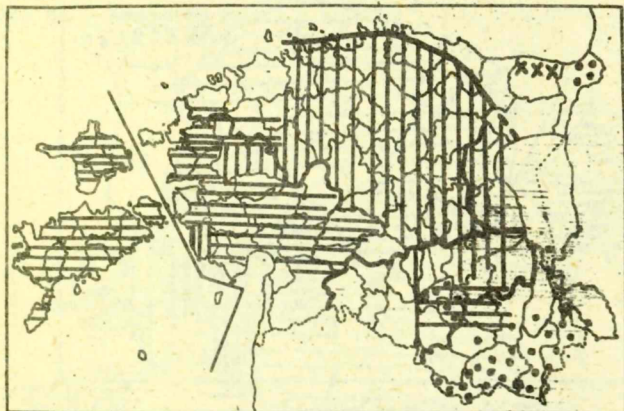
Keskmurde lõunaosas esineb analoogilisi konsonanttüvelisi genitiive, näiteks Vil nädalDe, reDelDe, karDulDe.

Rannikumurdes Lüganuse, Viru-Nigula ja Kuusalu murra-
kus on väga harva vanemate inimeste kõnest registreeritud je-
tunnuselisi genitiivivorme. Näiteks Lüg vanemije, tü-
trikkuije, nuõremije, rämattuije; VNg rämattuije, tütrikkui-
je; Kuu laulikuje, parempije, ilusampije. Vaivarast on mär-
gitud mitmuse partitiivi kujulisi genitiive: onnettom, ma-
DalamBi.

Samasuguse esinemisega on tänapäeva keeles kahesilbi-
liseks lühenenud tüvega *eda-adjektiivid, kus häälikusea-
duslikud genitiivivormid oleksid samuti kokku langenud ain-
suse genitiivi vormidega. Näiteks *valkeäden > valGe. Sel-
le asemel on eesti murretes käibel analoogiavormid valGet-
te, valGeDe, valGiDe jt.

k e l-tüüp. See on tavaliste kahetüveliste noome-
nite tüüp, kus mitmuse genitiiv pidi häälikuseaduslikult
moodustuma konsonanttüvest. Seega *keldēn > *kellen > kēle;
*pēnden > pēnnen > pēne; *sürden > *sürren > süre. Mitmuse
tunnus on neis vormides δ-spirandiline seetõttu, et teine
silp on kinnine. Et häälikuseaduslikult tekkisid taas ain-
suse genitiiviga sarnased vormid, siis tulid üldiselt tar-
vitusele mitmesugused analoogiavormid.

Kirjakeeles on kasutusel kaste-tüübi eeskujul moodus-
tatud tte-lised genitiivivormid, mis on üldised põhjaeesti
kesk- ja idamurdele. Saarte ja läänemurdes esinevad kēlDe-,
nōrDe-tüüpi vormid, mis tekkisid arvatavasti vars-tüübi ana-
loogial. Võru ja tartu murde kēli- ja kīli-tüüpi geni-
tiivvormid on lähtunud alusvormist *kēliēn. Selliseid geni-

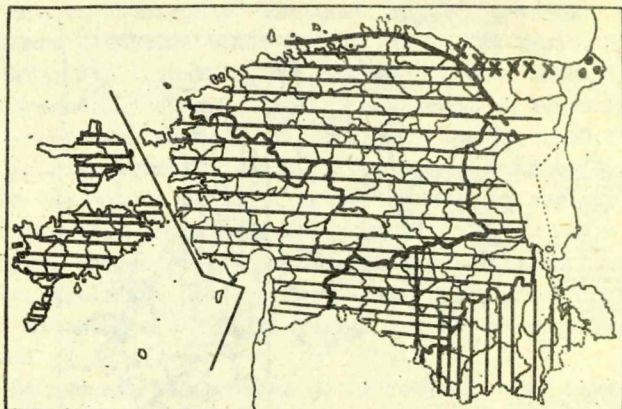
KAART NR.10. keel-tüübi mitmuse genitiiv.

||| kõeltte; ≡ kõeldè; xxx -ide

tiivivorme on tuntud ka rannikumurde Vaivara murrakus (kieli). Rannikumurde alal leidub De-liste genitiivivormide kõrval ka kontaminatsioonilisi genitiive, nagu Jõh nuoriDe, jüriDe.

k ä s i -tüüp. Selles tüübis oli konsonanttüvi t-line, nii et mitmuse t-tunnuse lisamisel moodustus lühike geminaat. Seega *kätten > kätte.

Häälikuseaduslikud kätte-tüüpi vormid on normiks kirjakeeles, nad on üldised ka kõigis põhjaeesti murretes ja

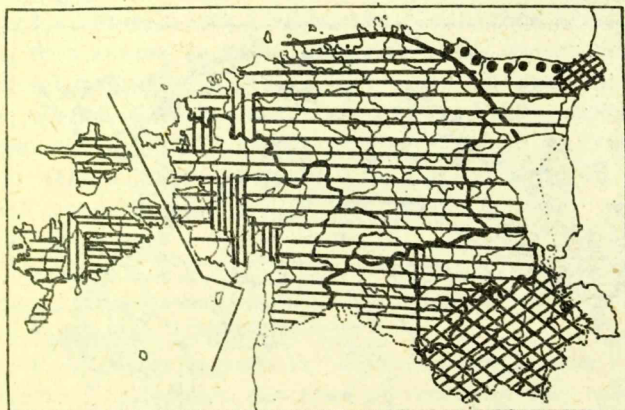

KAART NR.11. käsi-tüübi mitmuse genitiiv.
 ————— kätte; ||| kääsi XXX käsiDe ... käsi

mulgi ning tartu murdes. Võru murdes ja tartu murde lõunaosas on levinud geminatsioonilise konsonandiga i-mitmuslikud genitiivivormid (kääsi). Geminatsioonita i-mitmuslike vorme on registreeritud rannikumurde Vaivara murrakus. Mujal rannikumurde alal on käibel kontaminatsioonilised genitiivivormid (käsiDe).

v a r s -tüüp. Selle tüübi puhul liitus mitmusetunnus -t samuti konsonanttüvele, ent kuna esimene silp oli pikk ja teine silp kinnine, siis muutus lühike geminaatklusiil meediaklusiiliks. Seega *var^ttten > var^ddē.

Kirjakeeles on kasutusel kätte-tüübi eeskujul moodustatud geminaadilised genitiivvormid varttè (varte), parttè (parte) jne. Niisugused vormid on laialt levinud kõigis põhjaeesti murretes ja ulatuvad mulgi ning tartu murdesse. Häälikuseaduslikud varDè-, parDè-tüüpi vormid esinevad saarte ja läänemurdes.

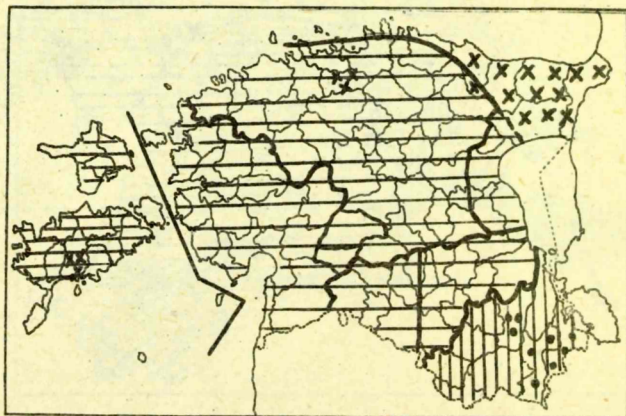
KAART NR. 12. vare-tüübi mitmuse genitiiv.

≡ varttè; ||| varDè; // varzi; •••• varside

Võru murdes ja osalt ka tartu murdes on käibel i-mitmuse tüveline genitiiv. Näiteks Rääp kanà peZà om karttoli varZi aī. Setu murrakus tuntakse mõnede sõnade puhul ka te-genitiive (kerttè, parttè), kuid eelistatakse siiski i-lisi vorme (varZi, parZi, kerZi).

Rannikumurdes on levinud kontaminatsioonilised genitiivvormid. Näiteks Jõh parsiDe.

p e r e -tüüp. Selles kahetüvelises kontraheerunud tüübis oli konsonanttüvi h-line. Seega alusvormideks olid *pe-rehten, *venehten. Põhjaeesti keelealal oli juba enne XIII sajandit ht muutunud rõhuta silbi järel tt-ks. Järelikult häälikuseaduslikud vormid selles tüübis oleksid perette, venette. Kirjakeeles on aga praegu tarvitusel kala-tüübi analoogial moodustatud vormid perède, venède.

KAART NR.13. pere-tüübi mitmuse genitiiv.

≡ perède; ||| perède; .. perette; xxx perette

Kirjakeele perède-tüüpi vormid on üldlevinud põhjaeesti murretes. Häälikuseaduslikud perette-, venette-vormid esinevad rannikumurdes ja ainult sporaadiliselt üksikuis põhjaeesti murrakutes (Kaarma, Harju-Jaani, Viru-Nigula murrakus). Veelgi arhailisemaid perette-tüüpi vorme

kasutatakse võru murde idaosas, kus rõhuta silbi järgne ht on säilinud. Võru murdes ja tartu murde lõunaosas on üldisemad kontaminatsioonilised peŕriDe-tüüpi vormid. Kohati esineb sel alal ka si- ja De-mitmuse kontaminatsiooni (Kan pereziDe).

k a s t e -tüüp. Selles kahetüveliste kontraheerunud noomenite tüübis liitus mitmuse tunnus -t konsonanttüve k-le. Nõnda sündinud konsonantühend kt assimileerus juba läänemeresoome algkeeles tt-ks, nii et *kastekten > *kastetten > kastette. Niisugused häälikuseaduslikud kastette-tüüpi vormid kehtivad eesti kirjakeeles ja enamikus eesti murretes. Võru murdes ja tartu murde lõunaosas esineb tavaliselt kontaminatsiooniline mitmuse genitiiv. Näiteks: Se hüniDe; Vas hüniDe, paiziDe; Plv mettiDe; Krl üniDe, murDiDe; San õniDe. Selle kõrval kohtame neis murretes ka te-lisi mitmuse genitiive. Kõrvalekaldeid üldisest võime leida mujalgi eesti keeleala servadel. Nii on Iisaku ja Reigi murrakust märgitud De-lisi genitiivivorme (Rei kaŕteDe; Iis äkkeDe).

h a m m a s - tüüp. Selles kontraheerunud noomenite rühmas liitub mitmuse tunnus -t konsonanttüve s-ile. Alusvorm *hamfasten > hammaste.

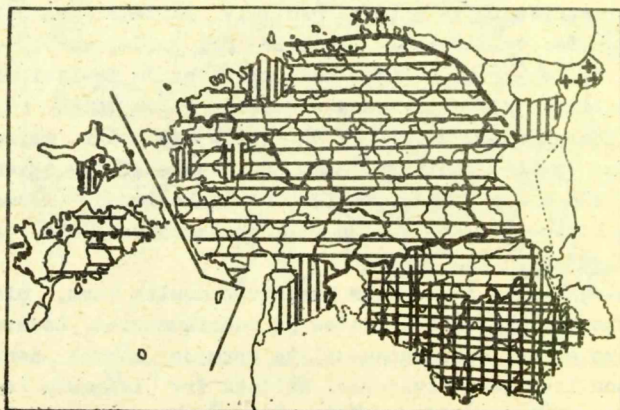
Kirjakeeles on normiks häälikuseaduslik vorm, mis on üldlevinud põhjaeesti murretes ja rannikumurdes. Lõunaeesti murretes esineb häälikuseaduslike vormide kõrval kontaminatsioonilisi genitiivivorme. Näiteks Trv lammaste lautta, ammaste vahel, var*Gi*De, miŕŕsa neŕDe türiDe kartulDeGa têD, rikkiDe inimeste laits; Ote kin*Di*De, kin*n*aste; Plv säppiDe, säBaste, rëvaste. Rannikumurdes on ka analoogilist De-genitiivi (erneDe, rattaDe, teiBaDe).

a k e n -, t ü t a r - tüüp. See on tavaliste kahetüveliste noomenite rühm, kus mitmusetunnus -t liitus rõhuta silbi järel konsonanttüve l-ile, n-ile ja r-ile. * kannelten > kannelDe, * tüttärten > tüttarDe. Häälikuseaduslikud vormid käibivad ka kirjakeeles ja esinevad kogu põhjaeesti murdealal paralleelselt analoogiliste tüttartte-tüüpi vormidega. Rannikumurdes on üldised häälikuseaduslikud vormid. Kuusalu murrakus esineb siiski ka je-tunnuselisi geni-

tiive (aknunuje, pientruje) ja Vaivara murrakus on harilik ka selles tüübis i-mitmuse tüveline genitiiv (kündli, tütri).

Lõunaeesti murretes esinevad selles tüübis paralleelselt kontaminatsioonilised vormid (tütriDe) ja häälikuseaduslikud vormid (tüttaDe).

a s e-tüüp. Selles tavaliste kahetüveliste noomenite tüübis oli mitmuse genitiiv algselt konsonanttüveline.
* asenten < azenDe, * sēmenten < sēmenDe.

KAART NR.14. ase-tüübi mitmuse genitiiv.

≡ azemette; || azemeDe; ## azemiDe; •• azenDe;
XXV-je; +++ asemi

Kirjakeeles esinev asemete-tüüp on analoogiavorm, mille eeskujuks on kaste-tüübi genitiivid. Ka eesti murretes kohtame selliseid analoogiavorme küllalt laial alal: aze-

ette-tüüp esineb põhjaseesti murretes, mulgi murdes ja tartu murde põhjaosas.

Häälikuseaduslikke aZende-tüüpi vorme kohtame ainult saarte murde mõnedes murrakutes (Mustjalas, Valjalas, Reigis) ja lõunaesti murrakutes (Sangastes, Harglas, Setus). Lõunaesti murretes on selles tüübis siiski üldisemad kontaminatsioonilised vormid. Näiteks Hel liikide, veumide; San asemide, sühmid; Se sinide, haBemide.

Rannikumurdes on samuti levinud azemette-tüüpi vormid. Kuusalu murrakust on registreeritud je-tunnuselisi genitiive (liikmije, vottimije, ikemije). Vaivara murrakus esineb i-tüveline genitiiv (liikmi, siemni, aseami, sütämi).

p u n a n e -, k a t u s - tüüp. Selles tavaliste kahtüveliste sõnade tüübis liitus mitmusetunnus -t konsonanttüve g-ile. *punaisten > punaste, *pettisten > pettiste. Häälikuseaduslikud vormid on kasutusel kõigis põhjaseesti murretes, rannikumurdes ja paralleelvormidena ka lõunaesti murretes. Võru ja tartu murdes on laialdaselt käibel selleski tüübis kontaminatsioonilised genitiivivormid häälikuseaduslike konsonanttüveliste vormide kõrval. Näiteks Ote vaèziDe, omatsiDe, jüssiDe ja inimeste, käistè; Se punaste~punatsiDe, oraste~orassiDe. Vähem on kontaminatsioonilist genitiivi mulgi murdes (Trv vaèsiDe inimeste elü om vilets, kejlatsiDe rēvastega, kalda vesi linnassiDe päle). Hargla murrakus tuntakse te- ja iDe-genitiivi kõrval veel i-mitmuse tüvelist genitiivi (karjalat's lät's nuide teizi lat'si manü; ma ol'li üd nuide sugulaizi manH; peris tappeluizi aiGu ol'li ma säällä takkan). Sellist i-list genitiivi on ka Vaivara murrakus rannikumurde alal (veneläisi, punasi, vareksi).

Katsume kokkuvõtteks esile tuua mitmuse genitiivi kiirevast vormilisest varieerumisest eesti murretes mõningaid üldjooni.

Me võime eesti murretes tuvastada nelja laadi mitmuse genitiivi vorme:

- a) te-, De-tunnuselised vormid, mis on levinud eeskätt

põhjaeesti murretes, lõunaeesti murrete põhjaosas ja rannikumurdes;

- b) iDe-lised kontaminatsioonilised vormid, mis on levinud lõunaeesti murretes ja rannikumurdes;
- c) iden-lõpust lähtunud i-mitmuslik genitiiv, mis esineb samuti lõunaeesti murretes ja rannikumurdes;
- d) je-lõpuline genitiiv, mis esineb Kuusalu murrakus ja maa-tüübis ka lõunaeesti murretes.

Genitiivi funktsioonide kujunemisest. Genitiivi igivanaks funktsiooniks lauses oli atribuudi märkimine. Sama ülesannet täitis varem ka nominatiiv. Arvatakse, et esialgu kasutati genitiivivorme elusolendeid märkivate atribuutide puhul.

Atribuudifunktsioonist kujunes hiljem välja genitiivi kasutamine postpositsioonide juures. Postpositsioonid olid esialgu noomeni käändevormid ja genitiivivormid nende täiendid. Kui noomenivormidest said kaassõnad, muutus ka genitiivivormide süntaktiline funktsioon.

Akusatiivivormid muutusid juba läänemeresoome algkeeles genitiivivormide taolisteks. Nii hakkas genitiiv kandma ka akusatiivi objektifunktsioone.

Genitiivi kasutamisala on aegade jooksul pidevalt laienenud. Enamasti on see toimunud nominatiivi funktsioonide arvel.

4. Akusatiiv.

Tänapäeva eesti keele grammatikates akusatiiv puudub.

Akusatiivi varasem lõpp on olnud -m ja selline m-iline akusatiiv läheb tõenäoliselt tagasi uurali algkeelde, sest niisugune akusatiiv on olemas ka samojeedi keeltes. Akusatiivi -m on veel praegugi säilinud lapi murretes, mari keeles ja võib-olla ka mansi keeles. Mordva keeles on akusatiivi -m > n > n̄. Permi keeltes on akusatiivi m-ist vaid jälgi. Ungari ja handi keeles m-iline akusatiiv puudub ja pole kindel, kas seda kunagi on neis keeltes olnud.

Akusatiivi lõpp -m on esialgu ilmselt olnud tuletusliide, veelgi varem aga pronoomenitüvi, mis osutas mingi objekti määratusele. Indoeuroopa keeltes on samuti levinud m-lõpuline akusatiiv (vrd. lad equum, akusatiiv sõnast equus 'hobune') ja on võimalik, et mõlema keelkonna akusatiivilõpu vahel on mingeid iidseid seoseid.

Varases lääneresooome algkeeles oli akusatiiv veel m-lõpuline. Kuid m muutus sõnalõpul kõikjal n-iks. Näiteks *eläm > *elän; *asem > *asen (praegu ase). Sellele muutusele allus ka akusatiivi -m. Nii tekkis lääneresooome algkeeles n-iline akusatiiv, mis langes aga vormi poolest juba algusest peale kokku n-ilise genitiiviga. Hiljem eesti keeles sõnalõpuline n kadus. Tänapäeva eesti keeles täidab üks ja sama lõputa käändevorm nii genitiivi esialgseid funktsioone kui ka kunagise akusatiivi objektifunktsiooni.

Akusatiivivorm on olnud ainult singularis. Mitmuses on täitnud objektifunktsiooni juba uurali algkeelest peale nominatiivivorm. Mõned uurijad on arvamisel, et pronoomenite mitmuseparadigmas võisid akusatiivivormid siiski olemas olla.

Besti keele vanemates grammatikates on akusatiiv olemas. See võeti käänete nimestikku saksa ja ladina keele grammatikate eeskujul. Et sellel käändel puudus eesti keeles oma vorm, siis katsusid grammatikate autorid nimetust akusatiiv ühendada teiste käändevormidega. Nii on H. Stabli grammatikas (1637) akusatiiv ainsuses genitiivivormis ja mitmuses nominatiivivormis. J. Hornung ja A. Th. Helle paigutavad akusatiivi alla partitiivivormid.

Esimesena jättis akusatiivi eesti keele käänete hulgast välja E. Ahrens oma grammatikas (1843), sest tema arvates niisugune kääne eesti keeles puudub. Sama seisukohta jagas ka F. J. Wiedemanni grammatika (1875).

Möödunud sajandi lõpul ilmub arvatavasti soome keele mõjul akusatiiv uuesti eesti keele käänetetabelisse. Akusatiiv on olemas M. Veske teoses "Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse viis" (1879) ainsuses genitiivikujulisena ja mitmuses nominatiivikujulisena. Samasuguse vormiga on

K. A. Hermann "Eesti keele Grammatikas" (1884) sihitav (accusativus).

Khesoleva sajandi alguse grammatikud H. Põld, J. Jõgever, O. Loorits paigutasid soome keele grammatikate eeskujul ainsuse akusatiivi alla nominatiivi- ja genitiivivormi, mitmuse akusatiivi alla aga nominatiivivormi.

1926. a. astub akusatiivi vastu eesti keele grammatikas välja Andrus Saareste. Ta leiab, et kääne on keele grammatilises süsteemis ainult siis olemas, kui ta vähemalt mõnedes sõnatüüpides vormilt teistest käänetest erineb. Funktsioonide erinevusest ei piisa akusatiivi eristamiseks genitiivist. Kui objektifunktsioonist kui akusatiivi määravast tunnusest lähtuda, siis tuleks ka osa partitiivivorme akusatiivi alla viia. A. Saareste soovitas akusatiiv eesti keele käänete loetelust välja jätta.

Põhjendatud vastuväiteid on arvesse võetud. Juba 1927. a. ilmunud E. Muugi "Eesti keeleõpetus" I ei esita enam akusatiivi eesti keele käändena. See seisukoht kehtib ka tänapäeval eesti keele grammatikates. Viimaseid akusatiivi kui objektikäände pooldajaid ja taotlejaid oli akadeemik J.V. Veski.

Tänapäeva eesti keele grammatilises süsteemis puudub akusatiiv kui iseseisev kääne. On küll täisobjekti funktsioon, kuid puudub seda käändeks eristav vorm. Kui me tuvaksime käändeid üksnes funktsioonide erinevuse alusel, siis võiksime eesti keeles 14 käände asemel nentida poolesaja käände olemasolu. Akusatiiv oli eesti keele eelkäijas, läänemeresoome algkeeles olemas ja on enesestmõistetav, et sellest käändest tuleb rääkida eesti keele ajaloos.

5. Ainsuse partitiiv.

Tänapäeva eesti keeles on partitiivil mitmeid lõpuvariante: -da, -d, -t ja lõpu puudumine.

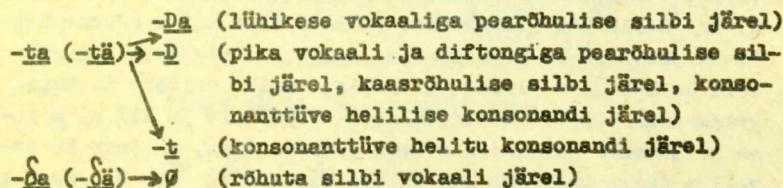
Partitiivi lõpuvariandid lähtuvad esialgsest ta- (tä-) elemendist, mis oli kohakäände, separatiivi lõpuks arvatavasti juba uurali algkeeles. Mõnede uurijate arvates lii-

deti seda lõppu siis ainult demonstratiivpronomenite ja üldist kohta osutavate sõnade tüvedele ja see liide pärines deiktilisest pronomenitüvest.

ta-separatiiv esineb samojeedi keeltes, volga keeltes ja lapi keeles. Niisugune käänne puudub aga ugri keeltes ja permi keeltes on selle olemasolu küsitav.

Separatiivist hakkas objektikäänne, partitiiv kujunema alles läänemeresoome-volga algkeeles. Partitiivi lõppudeks olid hilises läänemeresoome algkeeles -ta (-tä), -da (-dä). -ta (-tä) liitus rõhulisele silbile ja konsonanttüvelisele rõhuta silbile, -da (-dä) aga vokaaltüvelisele rõhuta silbile.

Ainsuse partitiivis on tänapäeva eesti kirjakeeles kasutamisel neli lõpuvarianti, mis on lähtunud algkeeles kahest peamisest lõpuvariandist. Arenemise üldpilt on järgmine.

Järgnevas käsitleme ainsuse partitiivivormide esinemust murretes ja vanemas kirjakeeles neis neljas tüübis eraldi.

A. -ta (-tä) > -da. Niisugune muutus toimus häälikuseaduslikult ainult lühikese vokaaliga pearõhulise silbi järel. Seega *setä > sedä, *mitä > midä, *ketä > kedä, *totä > todä, *tetä > tedä.

Häälikuseaduslikud partitiivid on kehtimas kirjakeeles ja kõigis eesti murretes. Partitiivivorm toDä esineb ainult tartu ja võru murdes.

-da analoogilisest tarvitamisest kahe silbiliste tüvede puhul vt. D punkti all.

Laialdaselt on sellised da-, ta-lised partitiivivormid levinud eesti rahvalauludes, näiteks jõgeda, merda, kannelta, pillida, mängijada.

B. -ta (-tä) > -D. Niisugune muutus toimus häälikuseaduslikult pearõhulise silbi pika vokaali ja diftongi järel, kaasrõhulise silbi järel ja konsonanttüvede helilise konsonandi järel. Seega *māta > māD, *koita > koīD, *matalata > maDalaD, *raskeōata > raskeD, *mertā > merD, *kōltā > kōlD, *sampalta > sammalD.

maa-, koi-tüübis on häälikuseaduslikud vormid (māD, pūD, tōD, koīD) käibel kirjakeeles ja kõigis eesti murretes.

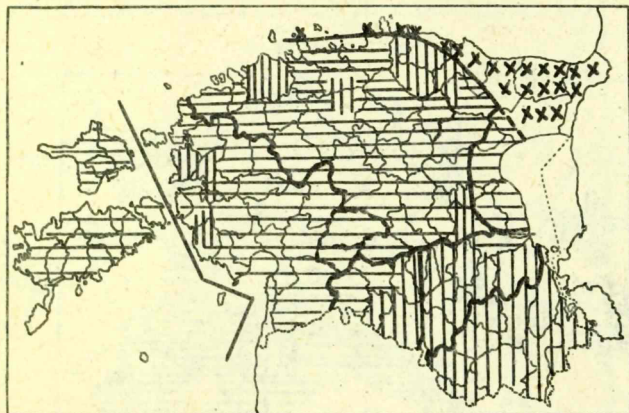
raske- ja madal-tüübis on kirjakeeles käibel analoogiavormid, mis on moodustatud kaste-tüübi eeskujul.

XVII sajandi kirjakeeles, näiteks J. Hornungil, esinevad veel häälikuseaduslikud d-lõpuga vormid (walwajad, Jummalad, kindlad, suurt Müddinad, täis magused wina). XVIII sajandi alguse väljaannetes näeme kõrvuti d-lisi ja t-lisi vorme. Tänapäevase normi (madalat, rasket) fikseerib A. Th. Helle oma grammatikas (1732). Siit peale muutuvad t-lised partitiivid kirjakeeles selles sõnatüübis üldiseks. Neid kasutatakse piibli esitrukis, neid esitab A. Hupeli grammatika (1780). Mõned XVIII s. lõpupoole ja XIX s. alguse kirjamehed kasutasid siiski d-partitiivi, näiteks F. Arvelius (kaks teenrid, kes surnud walwasid), O. W. Masing (tulleb... kanged lehhelist wõtta). Kõige kauem püsis d-partitiiv oleviku partitsiipides nn. partitsiibikonstruktsioonis, kus neid vorme ei tunnetatud selgesti partitiivivormidena. Veel J.V. Jannsen kirjutab "näggi Evat nenda naeratades maggavad", "näggi unnes ennast jälle Peetrega kolis käivad ja mängvad".

Eesti murretes on raskeD-, maDalaD-tüüpi ainsuse partitiivid omased kogu põhjaeesti murdealale ja ulatuvad ise-igi lõunaeesti murdealala põhjaossa.

Näiteks: Khk ástaD, kaŋGeD, selGeD, raskemaD, jmemaD, tuGevaD, tüDruGuD; Mih ástaD, alGeD, pimeDaD, tumeDaD, vanemaD, vekkattiD, ennettumaD; JJn veskiD, anDjaD, valGeD, ehtuD, paremaD, iluZamaD, rät'tikkuD; Kod uassaD, valGeD, paremaD, iluZamaD, loat'sikkuD, rät'tikkuD, eptajaD; Hls

ästaD, piDaliD, paruniD, viGuriD, räBakuD; TMr näDaliD,
 eDaGuD, ästaD.

KAART NR.15. madal-tüübi ainsuse
 partitiiv.

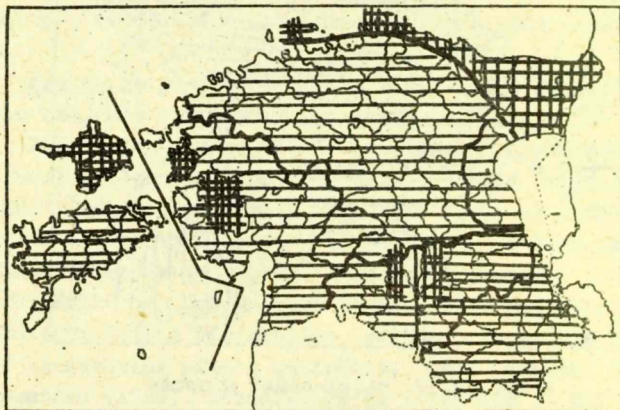
|||| maDalat; ≡ maDalaD; xxx maDala

Kirjakeelele omased t-lõpulised partitiivivormid on iseloomulikud lõunaeesti murretele, kuid neid leidub kohati ka läänemurdes. Näiteks: Var aiGet, valGet, eiGet, seiGet, ehtut, iluzat, paremat, näDalit, maGuZat; Lih vättit, paramat, iluzamat, gneettut.

Rannikumurdes on madal-tüübis tulnud pesa-, jalg-tüübi eeskujul kasutusele lõputa partitiivivormid. Näiteks: Jõe pügala, masina; Kuu miljuni, kovera; Hlj nätala, reteli,

rämattu, VNg ilusa, rumala; Lüg nätala, rumala, pgranda;
 Jõh pahema, tiGeDa; Vai nätälä, ilosa, vasara, pimeDä.

keel-, tütar-tüübis saadi alusvormidest *kêltä, *tüt-
tärtä häälikuseaduslikult vormid kêLD, tüttarD.

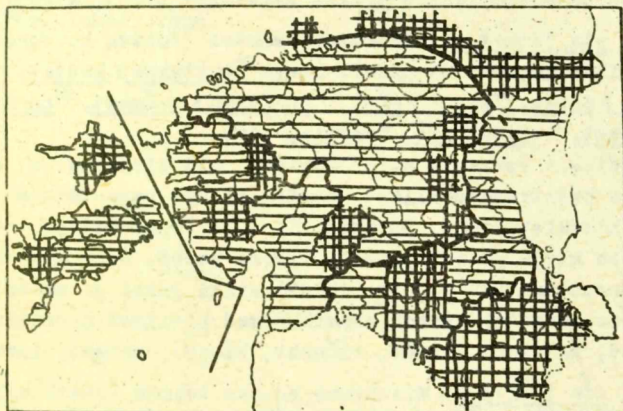
KAART NR.16. keel-tüübi ainsuse partitiiv.

== kêlt ## kêLD

keel-tüübis on häälikuseaduslikud vormid käibel Hiiumaal, rannikumurdes ja Võrtsjärve ümbruses. Mujal eesti murretes ja eesti kirjakeeles on tarvitusel analoogilised t-partitiivid.

tütar-tüübis on häälikuseaduslikud partitiivivormid käibel Hiiumaal, Lääne-Saaremaal, rannikumurdes, kohati Kesk-Eestis, Võrtsjärve ümbruses ja võru murdes. Teistes

murretes ja kirjakeeles esinevad analoogilised t-lõpuga partitiivvormid.

KAART NR.17. tütart-tüübi ainsuse partitiiv.

≡ tütart; tütard

Vanemas kirjakeeles on keeld-, suurd-tüüpi partitiivivorme esinenud ainult XVII sajandi algul Mülleri jutlustes. Uldised on kaant-tüübi eeskujul kujunenud keelt-, suurt-tüüpi vormid. tütart-tüübis on esinenud ka vanemas kirjakeeles analoogilised t-lised vormid.

meri-tüüpi sõnades on häälikuseaduslik vorm merD kasutusel kõigis eesti murretes ja kirjakeeles. Ainult sõnast mõni esineb murretes ja kirjakeeles paralleelvorm mõnda.

ase-tüübis saadi alusvormist *asenta häälikuseaduslik vorm azenD. Niisugused vormid esinevad Hiiumaal, Lääne-Saa-

remaal, rannikumurdes, võru murdes ja osalt ka tartu ja mulgi murdes. Näiteks Kxi sūdānD, azēnD, līGēnD; Khk sūdānD, vōttinD, istēnD, Hlj sūdānD, vottinD, līGēnD; Rāp sūdānD, haβēnD, azēnD, līGēnD; San sūdānD, līGēnD, vōttinD, aβēnD, istēnD, asēnD. Kirjakeeles ja teistes murretes on analoogiline t-line partitiiv (azēt, līGēt).

C. -ta (-tä) > -t. Niisugune muutus toimus konsonant-täve helitu konsonandi järel. Seega *kastakta > kaätet, *peretä > peret, *mēstā > mēst, *haβasta > haβast, *punais-ta > punast, *kättä > kät, *varitta > varē.

Üldiselt esinevad neis tüüpides nii kirjakeeles kui murretes häälikuseaduslikud vormid. Ainult pere-tüübis on kohati kõrvalekaldeid. Emmaste, Kase ja Väike-Maarja murrakust on kirja pandud partitiivvorm perēD. Setu murrakus ei toimunud muutust ht > tt rõhuta silbi järel ja seetõttu on selles murrakus käibel arhailisemad ht-lised partitiivvormid, näiteks: pereht, vinnēht, hōnēht, murēht, imeht.

D. -da (-dā) > ∅. Niisugune muutus toimus rõhuta silbi järel. Seega *kalađa > kalā, *pesāđa > peZā, *jalkađa > jaiga, *metsāđa > metsa.

Kirjakeeles on neis tüüpides kehtimas häälikuseaduslikud vormid. Ka eesti murretes on niisugused partitiivi-vormid üldised. Omapäraseks erandiks on Da-lõpulised partitiivvormid kala-, jalg-tüüpi sõnades rannikumurde kesk-ja idaosas, idamurdes ja mõnes keskmurde kihelkonnas. Näiteks Hlj etēda, tātīda, onoDa; VNg isaDa, emaDa, pīGaDa, Lüg sinūda, minuDa, vokkiDa, aukkuDa; Jõh vanaDa, ärraDa, eloDa, jāniDa; Vai sotaDa, pesāDa, poissīda; Iis isaDa, anīda; Avi eDeDa, emaDa; Trm talūda, teDreDa; Kod IZāDā, emāDā, marīda, jūriDā; Rak jūriDa, marīda, tīnaDa; Sim isaDa, emaDa; Lai pesaDa, rōsaDa, tēnuDa, anūda. Seda kõrvalekallet on peetud idamurde ja rannikumurde vanaks ühisjooneks. Kirjameestest on ainult Jakob Phrn kasutanud selles tüübis da-partitiive (otsime viru vanema tüttart Sai-meda; näitas ... eidele neiuda).

Võru murdes ja paljudes tartu murde murrakutes on toimunud kala-tüübis seoses spirandi kaoga vokaalidevahelise üksikkonsonandi muutumine lühikeseks geminaadiks, näiteks Ote eššä, õnnü, tätti, seŕtä; San neŕnä, kannä, kallä, keŕvã, jekke; Flv häppü, hättä, tallö, väkke; Se peššä, muŕnä, rekke, tukke, uppä.

KASUTATUD KIRJANDUST

- H. Alla, Ainsuse osastav eesti keeles. Diplomitöö TRU eesti keele kateedris, 1954.
- P. Alvre, g-mitmuse päritolust. - Emakeele Seltsi Aastaraamat X, Tallinn 1964, lk. 57-80.
- P. Alvre, i-lise täiendosaaga liitsõnadest. - Keel ja Kirjandus 1962, nr. 11 lk. 685-687.
- P. Alvre, i-mitmuse päritolust. - Nonaginta. Emakeele Seltsi Toimetised nr. 6, lk. 78-94.
- P. Alvre, Läänemeresoome aluskeele varasest murdeliigendusest eriti eesti ja soome keelt silmas pidades. - Keel ja Kirjandus 1973, nr. 3, lk. 151-162, nr. 5, lk. 291-299.
- P. Alvre, gi-mitmuse probleem. - Keel ja Kirjandus 1966, nr. 3, lk. 156-164.
- P. Ariste, Genitiivi lõpu n esinemine Georg Mülleril. - Keel ja Kirjandus 1959, nr. 6, lk. 345-349.
- Н.Аристе, Состоялся ли в кино-эстонских диалектах переход конечного t в гортанный взрывной? TRU
Toimetised 4. Filoloogilisi ettekandeid, Tartu
1947, lk. 25-34.
- P. Hajdú, Bevezetés az uráli nyelv-tudományba, Budapest 1966.
- L. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos, Helsinki 1968.
- E. Itkonen, Kieli ja sen tutkimus, Helsinki 1966.
- T. Itkonen, Suomen ja eteläviron sandhiongelmia. - Virittäjä 1975, lk. 371-388.
- A. Kask, Eesti keele ajalooline grammatika I, Tartu 1967.
- A. Kask, Eesti kirjakeele ajaloost I-II, Tartu 1970.
- A. Kask, Eesti kirjakeele murdelise tausta kujunemisest, Tartu 1962.
- A. Kask, Valimik eesti murdenäiteid, Tartu 1966.

- H. Keem, Tartu murde tekstid. - Eesti murded III, Tallinn 1970.
- A. Leanest, Sissejuhatus läänemeresoomse keeltesse, Tallinn 1975.
- M. Must, Keskmurde tekstid. - Eesti murded II, Tallinn 1965.
- E. Männik, Mitmuse genitiiv eesti murdeis, Diplomitöö TRU eesti keele kateedris, 1954.
- Основы финно-угорского языкознания (вопрос о происхождении и развития финно-угорских языков), Москва 1974.
- H. Paunonen, Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 317, Helsinki 1974.
- J. Peegel, Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest, Tartu 1961.
- L. Posti, Vatjan ja viron a-, ä- monikon alkuperästä. - Virittäjä 1934, lk. 132-147.
- A. Saareste, Akusaatiivist meie grammatikais. - Eesti Keel 1926, lk. 101-105.
- A. Saareste, Eesti keel XIII-XVI sajandil. - Eesti Keele Arhiivi Toimetised Nr. 11, Tartu 1937.
- A. Saareste, Eesti keel Rootsi-Poola ajal. - Eesti Keele Arhiivi Toimetised Nr. 18, Tartu 1940.
- A. Saareste, Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elustolust, Lund 1952.
- A. Saareste, A.R. Cederberg, Valik eesti kirjakeele vana- maid mälestisi a. 1524-1739, Tartu 1925-1931.
- S. Tanning, Mulgi murdetekstid. - Eesti murded I, Tallinn 1961.
- A. Univere, a-listest mitmusevormidest eesti murretes. - Emakeele Seltsi Aastaraamat I, Tallinn 1955, lk. 118-126.
- J.V. Veski, Mahajäämusi eesti keele grammatikas.- Nõukogude Kool 1963, nr. 6, lk. 461-466.

SISUKORD

Saateks	2
I. Varasematest tüvetüüpidest ja nende rekonstrueerimisest.	3
II. Arvukategooria.	8
1. <u>i</u> -mitmus	9
2. <u>a</u> -mitmus	14
3. <u>t</u> -mitmus	17
4. <u>e</u> -mitmus	21
5. <u>k</u> -mitmus	23
6. <u>ge</u> -mitmus	26
7. Ainsuse ja mitmuse kasutamise ajaloost	28
III. Käändekategooria.	30
1. Nominatiiv.	32
2. Ainsuse genitiiv	34
3. Mitmuse genitiiv	37
4. Akusatiiv.	54
5. Ainsuse partitiiv	56
Kasutatud kirjandust.	64

Хуно Рятсеп.
 ИСТОРИЧЕСКАЯ МОРФОЛОГИЯ ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА I.
 Учебное пособие для студентов отделения
 эстонской филологии.
 Изд. 2-е, исправл. и дополн.
 На эстонском языке.
 Тартуский государственный университет.
 СССР, 202400, г.Тарту, ул.Оликооли, 18.
 Vastutav toimetaja J. Feebo.
 Paljundamisele antud 2.09.1982.
 Formaat 60x84/16.
 Kirjutuspaber.
 Kasinakiri. Rotaprint.
 Tingtrükipoognaid 3,95.
 Arvestuspooznaid 3,68. Trükipoognaid 4,25.
 Trükiarv 800.
 Tell. nr. 865.
 Hind 10 kop.
 TRÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Pälsoni t. 14.